

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти

на тему:

«Стратегія покращення торговельної безпеки України на міжнародному ринку в умовах повоєнної відбудови економіки»

Виконав здобувач вищої освіти
2 курсу, групи МЕВ-23м-1
ОПП «Міжнародна економіка та
бізнес»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Дерев'янко С.О.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи
д.е.н., професор
_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент _____
_____

м. Кропивницький

Анотація

Стратегія покращення торговельної безпеки України на міжнародному ринку в умовах повоєнної відбудови економіки. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня «магістр» за освітньо-професійною програмою «Міжнародна економіка та бізнес» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2024.

У дослідженні було систематизовано теоретичні підходи до розуміння сутності зовнішньоторговельної безпеки як складної економічної та безпекової категорії. Узагальнено міжнародний досвід у розробці й реалізації зовнішньоторговельних стратегій, що дозволяє врахувати найкращі практики для адаптації їх до умов України. Розглянуто теоретико-методичні основи стратегічного планування розвитку зовнішньої торгівлі з урахуванням аспектів економічної безпеки.

У роботі охарактеризовано ключові тенденції, які визначають розвиток зовнішньої торгівлі України в умовах воєнного стану, та оцінено відповідність основних показників зовнішньоторговельної безпеки встановленим граничним значенням. Проведено аналіз впливу рівня зовнішньоторговельної безпеки на економічне зростання України, що є важливим для формування ефективної торговельної політики.

Запропоновано стратегічні напрями мінімізації загроз зовнішньоторговельній безпеці України, зокрема через посилення контролю за експортно-імпортними операціями, диверсифікацію торговельних партнерів та оптимізацію митно-тарифної політики. Обґрунтовано прогностичні результати впровадження стратегії зовнішньоторговельної безпеки в перші три роки після завершення війни, які передбачають поступове відновлення позицій України на міжнародних ринках та підвищення рівня економічної стабільності.

Ключові слова: зовнішня торгівля, безпека держави, загрози, стратегія, економічне зростання, прогноз, повоєнне відновлення.

Anotation

A Strategy for Improving Ukraine's Trade Security on the International Market in the Conditions of Post-War Economic Reconstruction. – Manuscript.

Qualification work on obtaining a higher education degree "Master" in the educational-professional program " International Economy and Business " in the specialty 292 "International Economic Relations". – 2024.

The study systematizes theoretical approaches to understanding the essence of foreign trade security as a complex economic and security category. It summarizes international experience in developing and implementing foreign trade strategies, providing a foundation for adapting best practices to Ukraine's conditions. The theoretical and methodological principles of strategic planning for foreign trade development, with a focus on economic security aspects, are examined. The research identifies key trends shaping the development of Ukraine's foreign trade under martial law and evaluates the alignment of major foreign trade security indicators with established threshold values. An analysis is conducted on the impact of foreign trade security levels on Ukraine's economic growth, offering critical insights for the formulation of effective trade policies. Strategic directions are proposed to mitigate threats to Ukraine's foreign trade security, including enhanced control over export-import operations, diversification of trade partners, and optimization of customs and tariff policies. Forecasted outcomes of implementing a foreign trade security strategy during the first three years after the war are substantiated. These projections include a gradual restoration of Ukraine's position in international markets and an increase in economic stability.

Key words: *foreign trade, state security, threats, strategy, economic growth, forecast, post-war recovery.*

Зміст

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ	10
1.1. Зміст зовнішньої торговельної безпеки в економічному та безпековому просторі	10
1.2. Закордонна практика здійснення зовнішніх торговельних стратегій .	16
1.3. Теоретичні і методичні основи планування стратегії розвитку міжнародної торгівлі в умовах економічної безпеки	23
Висновки до розділу	32
РОЗДІЛ 2. ДОВОЄННА СИТУАЦІЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	34
2.1. Ключові напрямки розвитку зовнішньої торгівлі: непередбаченість та загрози в умовах воєнного стану	34
2.2. Оцінювання ступеня зовнішньої торговельної безпеки України	40
2.3. Вплив зовнішньої торговельної безпеки на економічний розвиток України	46
Висновки до розділу	54
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЯ ПОКРАЩЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	56
3.1. Аналіз основних шляхів зниження загроз для зовнішньої торговельної безпеки України	56
3.2. Прогноз перехідних результатів здійснення стратегії зовнішньої торговельної безпеки України	64
Висновки до розділу	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

Вступ

Актуальність теми. Глобалізація світової економіки та розширення міжнародних виробничих мереж посилюють значення міжнародної торгівлі як ключового чинника економічного розвитку. Ступінь інтеграції країни в міжнародний поділ праці, збалансованість експорту й імпорту, а також структурно-динамічні характеристики зовнішньої торгівлі є визначальними для стану її зовнішньоторговельної безпеки. Для досягнення національних економічних інтересів через ефективну участь у глобальному поділі праці й інтеграцію вітчизняних виробників у міжнародні ланцюги створення вартості, країни використовують комплекс інституційних, економічних та організаційних інструментів. Ці інструменти формують зовнішньоторговельну стратегію, що поєднує принципи відкритості торгівлі з елементами протекціонізму для зміцнення торговельної безпеки держави.

Для України стратегічне управління зовнішньоторговельною безпекою залишається одним із ключових завдань через постійні загрози, зумовлені незбалансованістю та неефективною структурою зовнішньої торгівлі. Повномасштабна війна, розв'язана Росією, значно погіршила ситуацію: зменшилися обсяги експорту й імпорту, поглибилося від'ємне сальдо торговельного обороту, зріс рівень залежності від сировинної структури експорту та високотехнологічного імпорту.

Розробка та впровадження стратегії зовнішньоторговельної безпеки, яка стане сукупністю заходів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам, є критично важливими для забезпечення національних інтересів під час війни та в період післявоєнного відновлення. Ця необхідність обумовлює актуальність теми магістерської роботи.

Метою дослідження є розробка стратегії зміцнення зовнішньоторговельної безпеки України в умовах економічного відновлення після війни. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до розуміння сутності зовнішньоторговельної безпеки як економічної та безпекової категорії;

- дослідити міжнародний досвід реалізації стратегій у сфері зовнішньої торгівлі;
- проаналізувати основи стратегічного планування розвитку зовнішньоторговельної діяльності в аспекті забезпечення економічної безпеки;
- визначити ключові тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України в умовах воєнного часу;
- оцінити рівень відповідності показників зовнішньоторговельної безпеки України встановленим нормативним значенням;
- дослідити вплив зовнішньоторговельної безпеки на економічне зростання країни;
- запропонувати стратегічні заходи для мінімізації загроз зовнішньоторговельній безпеці України;
- спрогнозувати очікувані результати впровадження стратегії забезпечення зовнішньоторговельної безпеки протягом перших трьох років після завершення воєнних дій.

Об'єкт дослідження – зовнішньоторговельна безпека України.

Предмет дослідження – процес розробки стратегії забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України в умовах економічного відновлення після війни.

Методи дослідження. У роботі використано широкий спектр наукових підходів і методів, які базуються на положеннях теорій міжнародних відносин, міжнародної торгівлі, економічної безпеки, соціально-економічних систем, економічного зростання та інституціоналізму. Основні методи:

- Аналіз та синтез – для визначення сутності зовнішньоторговельної безпеки як економічної категорії;
- Індукція та дедукція – для формулювання методики стратегічного планування розвитку зовнішньої торгівлі з огляду на економічну безпеку;
- Узагальнення – при вивченні міжнародного досвіду реалізації зовнішньоторговельних стратегій;

- Структурно-динамічний аналіз – для визначення основних тенденцій зовнішньої торгівлі України в умовах війни;
- Індикаторний метод – для оцінки стану зовнішньоторговельної безпеки держави;
- Метод множинної лінійної регресії – для оцінки впливу зовнішньоторговельної безпеки на економічне зростання України;
- SWOT-аналіз – для обґрунтування стратегічних напрямів зниження ризиків у зовнішньоторговельній безпеці та визначення стратегічної позиції України в міжнародній торгівлі;
- Метод екстраполяції тренду – для прогнозування результатів реалізації стратегії зовнішньоторговельної безпеки, враховуючи повоєнні економічні реалії.

Таким чином, дослідження поєднує теоретичні та практичні аспекти аналізу і планування в сфері зовнішньоторговельної безпеки України.

Основний зміст роботи викладений на 82 сторінках. Робота містить 15 таблиць та 9 рисунків. Список використаної літератури налічує 57 позицій та розміщений на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

1.1. Зміст зовнішньої торговельної безпеки в економічному та безпековому просторі

Участь країни у міжнародній торгівлі сприяє прискоренню економічного зростання завдяки збільшенню обсягів експорту та імпорту. Підвищення ефективності експорту є ключовим фактором для зміцнення конкурентних позицій національних виробників на світових ринках. Це дозволяє отримувати прибуток, що стимулює приплив інвестицій в економіку, а також збільшує ресурси для її розвитку. Зовнішня торгівля підтримує економічний прогрес, розширюючи ринки збуту для компаній і тим самим стимулюючи виробництво й продаж продукції як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Дохід від торгівлі, своєю чергою, сприяє зростанню інвестицій, забезпечуючи високі темпи економічного зростання.

Міжнародна торгівля, як правило, досліджується зарубіжними вченими з погляду впливу експорту та імпорту на економічне зростання. Рівень відкритості торгівлі має різний вплив на економіки країн, що залежить від таких факторів, як наявність ресурсів, накопичений капітал, доходи, розвиненість інфраструктури й логістики, спеціалізація економіки на певних товарах і послугах, технологічний рівень та наявність кваліфікованих кадрів. Вчені довели, що між відкритістю торгівлі та економічним зростанням існує позитивний зв'язок: чим швидше економіка відкривається для міжнародної торгівлі, тим швидше вона розвивається [1; 2]. Однак, попри теоретичне обґрунтування позитивного впливу зростання зовнішньої торгівлі, емпіричні дослідження показали негативний зв'язок між цими показниками: зростання залежності від імпортованих товарів може чинити значний негативний вплив на економіку [3; 4].

Результати низки досліджень свідчать про те, що експорт та імпорт мають різний вплив на економічне зростання. Щоб максимізувати економічний ефект від торгівлі, країни мають впроваджувати заходи, спрямовані на стимулювання

експорту. Вчені встановили, що для країн із вищим рівнем доходів відкритість торгівлі здебільшого позитивно впливає на економічне зростання [5]. Натомість країни з нижчими доходами відчувають позитивний ефект лише в короткостроковій перспективі, тоді як у довгостроковій це може негативно позначитися на економіці. Отже, для тривалих переваг від торгівлі країни повинні розробляти ефективні стратегії підтримки експорту [6].

Таким чином, питання взаємозв'язку між зовнішньою торгівлею та економічним зростанням широко обговорюється в зарубіжній економічній літературі. Проте, аналіз міжнародного поділу праці здебільшого зосереджується на його впливі на економічне зростання, тоді як стан зовнішньої торгівлі як окремої складової економіки часто залишається поза увагою. Науковці зазвичай аналізують кінцевий результат для національної економіки, отриманий завдяки залученню підприємств до міжнародного товарообігу, тоді як важливі параметри, як-от структура зовнішньої торгівлі та її збалансованість, залишаються непроаналізованими, хоча саме вони значно впливають на економічний розвиток.

Підходи, сформульовані в теорії безпеки соціально-економічних систем, дають змогу оцінити ці аспекти зовнішньої торгівлі з точки зору відповідності основних характеристик експорту та імпорту національним інтересам. Зовнішньоекономічна безпека є складовою економічної безпеки держави, яка визначається як «стан економіки, за якого досягаються основні національні економічні інтереси: забезпечення економічної стійкості, високої конкурентоспроможності української економіки на світовій арені та на основі цього - підвищення якості життя населення» [7].

У науковій літературі наводяться різні трактування зовнішньоекономічної безпеки, обумовлені різноманіттям підходів до її аналізу та оцінки. Згідно з «Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України», зовнішньоекономічна безпека держави розуміється як «стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що мінімізує збитки від негативних зовнішніх економічних факторів та створює

сприятливі умови для розвитку економіки завдяки активній участі у світовому розподілі праці» [8].

Більш розгорнуті визначення пропонують вчені, які розглядають зовнішньоекономічну безпеку як процес або стан. Третяк В. та Гордієнко Т. визначають її як «стійкий стан держави в зовнішньоекономічних зв'язках, що обмежує вплив і запобігає наслідкам потенційних загроз, забезпечуючи сприятливі умови для розвитку економіки за рахунок міжнародного поділу праці» [9]. Варналій З., застосовуючи процесний підхід, трактує зовнішньоекономічну безпеку як «мінімізацію збитків від негативних зовнішніх чинників, створення сприятливих умов для розвитку економіки шляхом відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним інтересам» [10, с. 50–51].

Гнатенко В. також дотримується процесного підходу, зазначаючи, що зовнішньоекономічну безпеку слід розуміти як «створення умов для оптимального інтегрування національної економіки в міжнародний поділ праці та балансування економічних інтересів» [11].

Бабець І. та Миценко І. визначають її як «здатність держави забезпечити реалізацію національних інтересів у зовнішньоекономічній сфері та стійке економічне зростання завдяки інституційним механізмам протидії загрозам і розвитку конкурентних переваг» [12, с. 25].

Аналіз цих підходів свідчить, що зовнішньоекономічну безпеку найчастіше трактують як процес забезпечення стійкого розвитку зовнішньоекономічної сфери, приділяючи значну увагу виявленню ризиків і загроз. При цьому ризик визначається як «можливість зниження стійкості, стабільності, здатності до розвитку та зовнішньоекономічної відкритості», тоді як загроза — як «порушення стійкості, стабільності та здатності до розвитку» [13, с. 261]. Виходячи з такого підходу, можна виокремити основні ризики та загрози у сфері зовнішньоекономічної безпеки (табл. 1.1).

Порівнюючи методики оцінки зовнішньої торгівлі та зовнішньоекономічної безпеки, можна відзначити, що кожна з них базується на

системі показників, що відображають різні аспекти економічної діяльності. Оцінка динаміки зовнішньої торгівлі здебільшого ґрунтується на показниках, які характеризують обсяги експорту та імпорту товарів і послуг, сальдо зовнішньої торгівлі, співвідношення експорту до імпорту, а також на коефіцієнтах експортної й імпортної залежності, які розраховують як частку експорту (імпорту) у ВВП [12].

Для аналізу зовнішньоекономічної безпеки використовують інший набір індикаторів, які відображають рівень відкритості економіки, збалансованість зовнішньої торгівлі, рівень концентрації зовнішньоторговельних потоків і стійкість до зовнішніх впливів. До таких індикаторів належать: коефіцієнт покриття експорту імпортом, частка провідної країни-партнера у загальному обсязі експорту та імпорту, частка ключових товарів у загальному експорті й імпорті (включаючи виключення енергетичного імпорту), частка сировинної продукції з низьким ступенем переробки в експорті, частка імпорту у внутрішньому споживанні, індекс умов торгівлі за цінами, а також завантаженість транзитних потужностей нафтотранспортної й газотранспортної систем [8].

Ці системи показників дозволяють глибше розуміти, як динаміка зовнішньої торгівлі та її структура впливають на стійкість і безпеку національної економіки, враховуючи як короткострокові зміни, так і довгострокові ризики й загрози.

Таблиця 1.1

Ризики та загрози зовнішньоекономічної безпеки держави

<i>Ризики</i>	<i>Загрози</i>
Нераціональна структура експорту	Зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі внаслідок переважання сировини в експорті, а в імпорті - товарів з високою доданою вартістю
Імпортна залежність та втрата внутрішніх ринків	Витіснення імпортною продукцією з внутрішнього ринку національних виробників, посилення енергетичної та технологічної залежності
Відплив валютних коштів	Зниження валютних резервів держави та ліквідності вітчизняних підприємств
Тероризм та криміналізація	Погіршення умов ведення бізнесу, зниження інвестиційної привабливості та відтік іноземних інвестицій
Неефективне зростання іноземного капіталу	Деформація галузевої структури економіки, можливі втрати контролю над стратегічними секторами економіки
Збільшення зовнішнього боргу	Загроза фінансової кризи, зниження валютних резервів держави
Обмеженість доступу на зовнішні ринки	Зменшення обсягів експорту продукції, звуження географії зовнішньоторговельних зв'язків, низька диверсифікованість експорту
Боротьба за природні ресурси	Можливі військові конфлікти та суттєве загострення конкурентної боротьби

Джерело: модифіковано за [14, с. 13]

Кизим М., Полякова О. та Шликова В. пропонують комплексний підхід до оцінки зовнішньоекономічної безпеки, організувавши індикатори у три групи, які дозволяють детально аналізувати збалансованість зовнішньої торгівлі, рівень імпортової залежності та якість структури експорту (рис. 1.1). Перша група індикаторів включає такі показники, як «коефіцієнт покриття експортом імпорту, баланс доданої вартості у кінцевому споживанні та частка провідної країни-партнера у загальній зовнішній торгівлі» [15, с. 5]. Друга група орієнтована на рівень імпортової залежності й охоплює показники, що визначають частку імпорту у внутрішньому ринку, частку реекспортованого проміжного імпорту та імпорту кінцевої продукції у кінцевому споживанні. Третя група відображає якісні характеристики структури національної економіки та експорту, включаючи частку валової доданої вартості

національного походження в експорті, частку високотехнологічної продукції в експорті та частку доданої вартості у виробництві продукції.

Миценко І. та Бабець І. пропонують удосконалити систему оцінки зовнішньоекономічної безпеки, доповнивши її порівнянням фактичних значень індикаторів із граничними значеннями, що дозволяє більш об'єктивно оцінити стан безпеки й оперативно виявляти відхилення від бажаних показників (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Система показників для оцінювання зовнішньоекономічної безпеки держави

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення
1	Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %	не більше 30
2	Частка високотехнологічної продукції в експорті товарів, %	не менше 15
3	Частка високотехнологічної продукції в імпорті товарів, %	не більше 15
4	Коефіцієнт покриття імпорту експортом	не менше 1
5	Коефіцієнт експортної залежності, %	не більше 30
6	Коефіцієнт імпоротної залежності, %	не більше 30
7	Коефіцієнт технологічної залежності	не більше 1

Джерело: [12, с. 100]

Дослідження запропонованих в науковій літературі визначень поняття «зовнішньоекономічна безпека» та системи показників, що використовуються для її оцінки, показало, що існує певна невідповідність між окресленням сутності цієї економічної та безпекової категорії та економічним змістом застосовуваних індикаторів. Як видно з наведених вище визначень, зовнішньоекономічна безпека держави є доволі широким поняттям і не обмежується лише міжнародною торгівлею, а включає такі аспекти, як прями іноземні інвестиції, зовнішній державний борг, валютна політика та конкурентоспроможність.

Водночас, система індикаторів, що пропонується вченими для оцінювання зовнішньоекономічної безпеки, включає показники, що характеризують зовнішню торгівлю держави. При цьому, згідно «Методичних

рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» показники прямого іноземного інвестування включені до системи індикаторів інвестиційно-інноваційної безпеки держави, а показники зовнішнього боргу держави є складовою оцінювання фінансової безпеки.

Отже, у нашому дослідженні коректним буде використання терміну «зовнішньоторговельна безпека держави», стан якої оцінюється за допомогою системи індикаторів, розрахованих на основі показників зовнішньої торгівлі (табл. 1.2), а динаміка цих індикаторів визначатиме ступінь реалізації національних інтересів в процесі участі країни у міжнародному поділі праці та ефективність включення вітчизняних виробників у глобальні ланцюги створення вартості. Ступінь досягнення національних інтересів в частині зовнішньої торгівлі значною мірою залежить від зовнішньоторговельної стратегії, яка є інституційним інструментом протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам. У зв'язку із цим необхідно вивчати міжнародний досвід розробки і реалізації національних стратегій в сфері зовнішньої торгівлі, що й буде зроблено у наступному підрозділі.

1.2. Закордонна практика здійснення зовнішніх торговельних стратегій

Стратегія зовнішньої торгівлі держави базується на комплексному впливі як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, відображаючи особливості економічного та соціально-політичного середовища. До внутрішніх факторів, що впливають на формування торговельної стратегії, належать наявність ресурсів, рівень розвитку промислового виробництва та конкурентоспроможність національних компаній. Зовнішні фактори включають геополітичні умови та глобальні загрози. До пандемії Covid-19 компанії концентрувалися на інноваціях, впровадженні нових технологій і забезпеченні високої якості продукції для завоювання стратегічних позицій на зовнішніх ринках. Однак після пандемії акценти змістилися на підтримку безперервної роботи ключових інфраструктур у галузях охорони здоров'я й освіти, допомогу

країнам, що розвиваються, та скорочення технологічного розриву задля зниження соціальної нерівності.

Імпортозаміщення, як стратегія протекціонізму внутрішнього ринку, стало важливим компонентом зовнішньоторговельної політики багатьох країн, що розвиваються, після Другої світової війни. Її ціль полягала в підтримці швидкої індустріалізації та економічного зростання. Така політика об'єднувала заходи з імпортозаміщення й стимулювання промислового розвитку, створюючи змішану стратегію, яка сприяла економічному розвитку провідних держав світу та більшості країн, що розвиваються, за винятком Англії та Гонконгу [16].

Альтернативна стратегія - «зовнішня індустріалізація» - була вперше впроваджена в Данії та Норвегії після Другої світової війни. Вона поступово поширилася на країни Південної Європи, Японію, Південну Корею, Сінгапур, Тайвань, а згодом і на Ізраїль та деякі країни Латинської Америки, як-от Бразилію та Аргентину. Ця стратегія включала розвиток промисловості, орієнтованої на зовнішні ринки, що сприяло інтеграції національних економік у глобальні ланцюги створення вартості, забезпечуючи економічне зростання та підвищення конкурентоспроможності [17].

Х. Мілнер і Д. Йоффі описують тенденцію, за якої багатонаціональні компанії, що раніше підтримували відкритість ринків, почали схилитися до «стратегічної» торговельної політики. Такий підхід передбачає захист внутрішнього ринку, якщо інші країни застосовують торговельні бар'єри, що створює можливості для вигоди національних компаній за рахунок іноземних. Уряд може підтримувати вітчизняних виробників через торговельні інструменти, зокрема, субсидії на експорт, що сприяє зростанню національного економічного добробуту.

Реалізація цієї стратегії відбувається в два етапи: спочатку вводяться експортні субсидії для місцевих фірм, які виробляють подібні товари, а потім компанії вибирають обсяги продукції для експорту в третю країну. Субсидія дозволяє національній фірмі знизити витрати, стимулюючи зростання обсягів її

експорту, що змушує іноземних конкурентів зменшувати свої виробничі потужності. Це призводить до ефекту переносу ренти, коли доходи іноземної компанії зменшуються, тоді як прибутки національного виробника зростають, сприяючи економічному розвитку країни.

Прикладом такої комплексної зовнішньоекономічної політики є США, де зовнішня торгівля використовується для вирішення широкого кола завдань: національної безпеки, підтримки зайнятості, охорони довкілля, охорони здоров'я, та інших соціально-економічних питань. Відкритість економіки приносить США численні вигоди: імпорт дозволяє знижувати ціни для споживачів та збільшувати різноманіття товарів, а експорт підтримує високооплачувані робочі місця та зростання доходів компаній. Крім того, торгівля сприяє підвищенню продуктивності праці та економічному зростанню, а також реалізації зовнішньополітичних цілей, як-от підтримка демократії та глобального розвитку. Водночас вільна торгівля має й негативні наслідки, такі як втрата робочих місць, збільшення нерівності та посилення незахищеності працівників [18].

Сполучені Штати активно використовують міжнародну торгівлю для отримання економічних та політичних вигод. Орієнтація на вільну торгівлю в рамках Світової організації торгівлі (СОТ) дозволяє країні посилити ці переваги. Лібералізація торговельних відносин відбувається у двох напрямках: через багатосторонні угоди СОТ і регіональні ініціативи, такі як створення Зони вільної торгівлі в Америці (ФТАА), що має об'єднати 34 країни Західної півкулі. США також уклали угоди про вільну торгівлю з Чилі, Сінгапуром, Марокко, Австралією, Бахрейном, країнами Центральної Америки та Південної Африки та запропонували такі угоди для країн Близького Сходу.

Поточна стратегія США щодо регіональної лібералізації, відома як «лібералізація конкуренції», поєднує регіоналізм і багатосторонність як взаємодоповнюючі підходи для реформування торгівлі [19]. Співпрацюючи з країнами, готовими до відкриття ринків через регіональні угоди, США стимулюють інші держави до проведення торговельних реформ на

багатосторонньому та регіональному рівнях, що сприяє залученню інвестицій і зростанню продуктивності у країнах, що розвиваються. Довгострокові результати включають прискорення економічного зростання, зміцнення зв'язків з торговими партнерами і зростання попиту на товари та послуги.

Протягом останніх десятиліть США підтримували лібералізацію глобальних торговельних бар'єрів, часто жертвуючи комерційними інтересами заради безпеки. Однак, із часом, коли інші країни досягли конкурентоспроможності, США почали балансувати свої комерційні та стратегічні інтереси, а торговельні угоди залишаються інструментом реалізації стратегічних цілей.

Основні елементи зовнішньої політики США включають: (1) розробку правил торгівлі, лібералізацію та виконання торгових угод для відкриття ринків і регулювання інвестиційної та торгової діяльності; (2) стимулювання й контроль експорту, державну підтримку експортерам, організацію торгових місій, а також ліцензування та контроль стратегічного експорту; (3) впровадження торгових бар'єрів для захисту національного ринку, регулювання торгівлі, заходи з усунення негативних наслідків імпорту для американської промисловості, зниження загроз національній безпеці, покращення платіжного балансу та усунення "несправедливих" бар'єрів для експорту США; (4) надання торгових преференцій для країн, що розвиваються, забезпечуючи безмитний доступ до ринків США для стимулювання торгівлі та економічного розвитку [16].

Усвідомлення важливості експорту для економічного розвитку США призвело до створення Координаційного комітету сприяння торгівлі, який надає допомогу експортерам, та ухвалення у 2023 році Національної експортної стратегії США [20]. Стратегія передбачає дії федерального уряду, спрямовані на розширення та диверсифікацію експорту, що підтримує розвиток американського бізнесу. Зазначається, що стабільне економічне зростання вимагає збільшення експорту та диверсифікації підприємств-експортерів, зокрема малих і середніх. Стратегія також включає нові ініціативи для

прискорення відновлення секторів, постраждалих від пандемії COVID-19, спрямовані на впровадження інновацій для зростання та конкурентоспроможності виробничих підприємств. Окрім того, уряд США планує зосередитися на ключових сферах для забезпечення стійкості постачання, цифрової трансформації, фінансування торгівлі та розробки технічних стандартів.

Азійські країни використовують різноманітні підходи до управління зовнішньою торгівлею та участі у світовому розподілі праці. Наприклад, Гонконг і Сінгапур від початку обрали шлях експортно-орієнтованого зростання, дотримуючись принципів вільної торгівлі. Водночас такі країни, як Корея, Тайвань і Японія, надавали пріоритет експорту, залишаючись протекціоністськими щодо імпорту тривалий час. Японія поступово скасувала більшість кількісних обмежень імпорту з 1960 року, підвищивши показник лібералізації з менш ніж 70% до 93% у 1964 році, досягнувши 97% у 1976 році. Тайвань також лібералізував імпорт на початку 1970-х років, збільшивши коефіцієнт лібералізації з 61,5% у 1970 році до 96,5% у 1973 році, хоча обмеження імпорту залишалися в силі через спеціальні закони та інші регулятивні засоби. Корея значно знизила тарифи та кількісні обмеження у 1984-1988 роках, здійснивши значну лібералізацію в другій половині 1980-х років [16].

До середини 1970-х у Кореї виробництво та експорт концентрувалися на товарах кінцевого споживання, здебільшого залежних від імпортованих проміжних і капітальних товарів. Захисні заходи зосереджувалися на обмеженні імпорту товарів для кінцевих споживачів, що не мало істотного впливу на економічне зростання. Проте в 1972-1976 роках корейський уряд акцентував увагу на розвитку важкої та хімічної промисловості, запровадивши податкові й фінансові стимули. Це сприяло створенню значного внутрішнього виробництва проміжних і капітальних товарів до кінця 1970-х років. Однак, оскільки багато підтримуваних державою галузей були капіталомісткими, Корея не могла отримати достатніх порівняльних переваг, щоб успішно

конкурувати з іноземними товарами, що зумовило потребу у посиленому захисті імпорту капітальних та інвестиційних товарів [21].

Аргентина застосовує різноманітні інструменти торгового режиму, які розвинулися на основі національних рішень і багатосторонніх угод. У 1964-1988 рр. було запроваджено комплексну систему заходів для контролю імпорту та підтримки експорту, подібну до сучасної системи, хоча із певними відмінностями у рівнях прозорості. За цей період Аргентина також спробувала двічі лібералізувати імпорт (у 1967 та 1979 рр.), але обидві спроби було скасовано через проблеми з платіжним балансом та дефолти [16].

Водночас ЄС вибудував торгову політику на основі законодавчих вимог, спрямованих на сприяння сталому розвитку. Європейська торгова політика має на меті забезпечити економічне зростання із соціальною справедливістю, дотриманням прав людини та високих стандартів праці й захисту довкілля. ЄС використовує торгові угоди та спеціальні стимули для підтримки сталого розвитку в країнах, що розвиваються [22].

Щоб забезпечити дотримання своїх стандартів, ЄС включає в торговельні угоди конкретні положення, які спонукають партнерів, таких як Канада і Мексика, ратифікувати конвенції Міжнародної організації праці. Угоди ЄС поділяються на кілька поколінь: перше покоління до 2006 року, спрямоване на скасування тарифів; друге, яке охоплює нові сфери співробітництва, такі як інтелектуальна власність, послуги та сталий розвиток; та Поглиблені і всеосяжні зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з сусідніми країнами [23].

Сучасні угоди ЄС поєднують торговельні правила з принципами сталого розвитку, передбачаючи зобов'язання партнерів дотримуватися міжнародних трудових та екологічних стандартів, захищати довкілля, боротися з незаконною торгівлею загрозливими видами, сприяти боротьбі зі зміною клімату та заохочувати корпоративну соціальну відповідальність. ЄС також заохочує стабільні державні закупівлі та усунення бар'єрів для відновлюваної енергетики [24].

Нова торгова стратегія ЄС передбачає серію ініціатив для підвищення ефективності зовнішньої торгівлі у відповідності з європейськими цінностями. Стратегія враховує нові економічні реалії, як-от глобальні ланцюги доданої вартості, цифрова економіка і роль послуг. Вона також передбачає посилене партнерство з державами-членами, Європарламентом і зацікавленими сторонами для кращого впровадження угод і передбачає підтримку малого і середнього бізнесу через спеціальні положення у торговельних угодах.

ЄС розширює заходи підтримки сталого розвитку та етичної торгівлі, враховуючи права людини та включаючи антикорупційні положення в нові торгові угоди, а також забезпечуючи виконання положень про вільну торгівлю та застосування загальної схеми преференцій. В умовах глобалізації ЄС зосереджує зусилля на пошуківленні багатосторонніх переговорів і розробці відкритого підходу до двосторонніх та регіональних угод, у тому числі з зон вільної торгівлі. Зокрема, для розширення присутності європейських виробників в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні планується розпочати переговори про зони вільної торгівлі з Австралією, Новою Зеландією, Філіппінами та Індонезією, що дозволить покращити умови торгівлі. Також ЄС працює над поглибленням зв'язків з африканськими партнерами та модернізацією угод з Туреччиною, Мексикою та Чилі, а також покращенням умов Митного союзу з Туреччиною [24].

Нова стратегія торгівлі ЄС ставить за мету розширення доступу населення до вигод торгівлі. Вже зараз споживачі користуються широким вибором товарів за доступними цінами завдяки політиці відкритої торгівлі ЄС. Нові торгові угоди мають розширити цей доступ і водночас забезпечити безпеку споживачів. Торгова стратегія сприяє створенню робочих місць у Європі, підвищуючи ефективність угод та розширюючи економічні можливості. Враховуючи, що 90% світового зростання припадатиме на країни поза ЄС, стратегія передбачає заходи для підтримки понад 30 мільйонів робочих місць, залежних від експорту. Угода з США, Японією та інші нові переговори в

Азіатсько-Тихоокеанському та Латиноамериканському регіонах покликані забезпечити додаткові робочі місця та стимулювати економічне зростання.

У новій стратегії ЄС також передбачені спеціальні заходи для підтримки малого та середнього бізнесу, що сприяють участі МСП у торгівлі, полегшуючи доступ до можливостей, які створюють торговельні угоди. В умовах глобалізації, що все більше визначається технологічними інноваціями, послабленням кордонів, змінами у логістиці та розвитком промисловості 4.0, традиційні методи стратегічного планування зовнішньої торгівлі замінюються сучасними підходами.

Отже, сучасний етап глобалізації характеризується посиленням ролі наднаціональних організацій у світовій торгівлі, про що свідчить значне зростання кількості дво- і багатосторонніх угод, укладених за останні десять років. Торгові стратегії багатьох країн спрямовані на лібералізацію та розширення учасників угод про вільну торгівлю, що сприяє зниженню або усуненню торговельних бар'єрів. Угоди про вільну торгівлю, укладені між країнами, стали одним з основних факторів швидкого зростання обсягів світової торгівлі, забезпечуючи позитивний вплив на її структуру та динаміку і сприяючи розвитку й індустріалізації.

1.3. Теоретичні і методичні основи планування стратегії розвитку міжнародної торгівлі в умовах економічної безпеки

Зовнішня торгівля є важливим чинником економічного розвитку країни, а відповідність нормативним значенням основних показників, що характеризують динаміку та структуру зовнішньої торгівлі, залежить стан зовнішньоторговельної безпеки держави. Стимулювання та підтримка збалансованого розвитку зовнішньої торгівлі стало ключовим завданням забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країн в умовах глобальних викликів, тому актуальним є стратегічне планування і програмування процесів, які відбуваються в зовнішній торгівлі.

Національна стратегія зовнішньої торгівлі передбачає заходи та інструменти з підтримки експортерів в процесі їх виходу на зовнішні ринки, розвитку можливостей щодо поглиблення міжнародної співпраці, пошуку зарубіжних партнерів та формування спільних комерційних інтересів для обміну товарами в з різними країнами, покращення економічного зростання на основі експорту продукції з високим рівнем доданої вартості та місцевих унікальних продуктів, які користуються попитом на зарубіжних ринках.

Проблеми ефективного, оптимального планування в сучасному світі поглиблюються зростаючою мінливістю і, насамперед, непередбачуваністю подій і процесів, що відбуваються в глобальному середовищі і впливають на країну. Домінуючими рисами цього середовища стали невизначеність, хаос, висока інтенсивність змін і абсолютно нова якість. Розробка стратегії національної безпеки, безсумнівно, найважливішої державної стратегії, є складним, складним і надзвичайно трудомістким завданням. У зв'язку з цим розробка стратегії зовнішньої торгівлі повинна відбуватися з урахуванням критеріїв економічної безпеки, що дозволить більш обґрунтовано провести оцінку поточного стану торговельних відносин та виділити найбільш небезпечні загрози, що виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Загалом, стратегічний аналіз має фундаментальне значення для всього процесу формування політики зовнішньої торгівлі та розробки державної стратегії зовнішньоторговельної безпеки. Давідчик А. розглядає стратегічний аналіз з точки зору функціонального значення та інструментального наповнення. У функціональному сенсі стратегічний аналіз - це «набір заходів, за допомогою яких проводиться діагностика стану об'єкта та його оточення, що дозволяє побудувати стратегію та її реалізацію» [25]. В інструментальному сенсі стратегічний аналіз - це «набір відповідних методів, які дозволяють досліджувати, оцінювати та прогнозувати майбутні стани елементів об'єкта та оточуючого середовища з точки зору можливості виживання та розвитку» [Там же]. Отже, у функціональному сенсі стратегічний аналіз дає змогу досліджувати зовнішню торгівлю держави з точки зору можливості виникнення

сприятливих процесів і подій, а також - несприятливих, які призводять до виникнення загроз. Саме вищезазначені категорії з різними показниками ймовірності та сили впливу, зібрані під час аналізу, дозволяють підготувати частину інформаційної бази для розробки стратегії.

Формування стратегії розвитку зовнішньої торгівлі починається з детальної діагностики поточної ситуації, яка охоплює збір і аналіз даних про сучасний стан зовнішньої торгівлі та її динаміку (рис. 1.1). На основі отриманих результатів діагностики можна створити прогностичні сценарії для короткострокового, середньострокового та довгострокового періодів, а також окреслити стратегічні цілі, що відображатимуть майбутній бажаний стан зовнішньоторговельної безпеки країни.

Сформована стратегія є інструментом, який визначає конкретні шляхи переходу від наявного стану зовнішньої торгівлі до заданого стану в майбутньому. У процесі реалізації такої стратегії особлива увага приділяється вибору методів досягнення цілей та ефективному використанню ресурсів, що дозволяє не тільки підвищити конкурентоспроможність на міжнародному ринку, але й забезпечити довготривалу економічну стабільність та захист національних інтересів у сфері зовнішньої торгівлі.

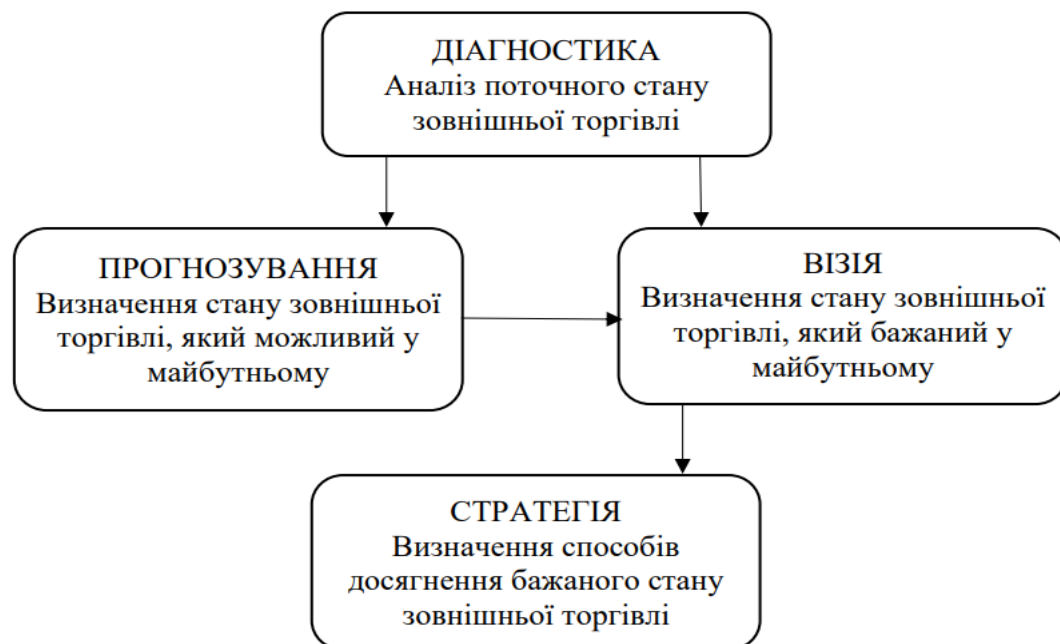

Рис. 1.1. Загальна логічна схема процесу створення стратегії

Джерело: побудовано за [26]

Формування ефективної стратегії зовнішньої торгівлі потребує комплексного підходу, який включає аналіз і прогнозування, а також збір інформації про всі релевантні внутрішні та зовнішні чинники. Перший етап побудови стратегії - визначення стратегічних умов, які створюють базу для подальшої аналітики і планування [27, с. 21]. Цей етап є подібним до функцій інформаційної системи в управлінні: стратегічна діагностика забезпечує генерування, збір, зберігання, обробку та інтерпретацію даних, що допомагає будувати якісні припущення і прогнози.

Якість стратегії значною мірою залежить від обґрунтованості припущень та прогнозів, а також від методів і точності аналізу, які застосовуються в процесі стратегічної діагностики. Ця діагностика повинна не лише оцінити існуючу стратегію (за її наявності) та перспективні умови міжнародної торгівлі, але й включати аналіз економічної безпеки країни, зокрема, оцінку ризиків і загроз для зовнішньоторговельної стабільності [28].

Стратегічна діагностика зовнішньої торгівлі має охоплювати такі ключові аспекти:

1. Оцінка існуючої стратегії — аналіз ефективності поточних заходів та їх відповідність сучасним викликам.
2. Перспективний аналіз зовнішніх умов — оцінка глобальних і регіональних тенденцій, які впливають на міжнародну торгівлю.
3. Визначення ключових сфер діагностики — ідентифікація основних економічних і політичних аспектів, що є вирішальними для зовнішньої торгівлі.
4. Оцінка зовнішньої торгівлі та стану зовнішньоторговельної безпеки - аналіз поточної структури, обсягів та рівня ризиків зовнішньої торгівлі.
5. Формування стратегічного балансу — комплексна оцінка сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз, що дозволяє чітко сформулювати бачення і пріоритети стратегії.

Відсутність універсальних методик є однією з основних перешкод для розробки стратегій державного рівня, тому багато аналітичних інструментів і підходів, які використовуються в корпоративному секторі, адаптують для

застосування в державному управлінні. Проте, попри наявність різних методик, стратегічне планування на рівні держави залишається надзвичайно складним завданням, що вимагає системного підходу, гнучкості та інновацій в умовах швидко змінюваного глобального середовища.

SWOT-аналіз є одним із ключових інструментів для узагальнення результатів стратегічної діагностики, особливо у сфері зовнішньої торгівлі. Його популярність пояснюється універсальністю та простотою застосування, а також здатністю систематизувати інформацію і виявляти як внутрішні, так і зовнішні чинники, що впливають на розвиток торгівлі [29]. Зокрема, SWOT-аналіз дозволяє визначити:

Сильні сторони (Strengths) — ресурси, можливості та унікальні характеристики, які допомагають країні досягати конкурентних переваг у міжнародній торгівлі.

Слабкі сторони (Weaknesses) — обмеження або недоліки, які можуть знижувати ефективність зовнішньоторговельної діяльності.

Можливості (Opportunities) — зовнішні позитивні фактори або обставини, які можуть сприяти розвитку зовнішньої торгівлі та економічної безпеки.

Загрози (Threats) — ризики та фактори, що можуть завадити стабільності та зростанню у сфері зовнішньої торгівлі.

Для забезпечення достовірності результатів SWOT-аналізу важливо використовувати якісні та актуальні дані, дотримуватись процедури проведення аналізу, а також чітко визначити критерії відбору факторів, які будуть включені до кожної категорії. Це гарантує об'єктивність аналізу і дозволяє використовувати його результати для формування ефективної стратегії, яка буде сприяти зміцненню позицій країни на міжнародних ринках та забезпеченню зовнішньоторговельної безпеки.

Таблиця 1.3

Стратегічні варіанти розвитку зовнішньої торгівлі країни залежно від системи стратегічних умов

S – сильні сторони W – слабкі сторони O – можливості T – загрози	Ситуація в зовнішній торгівлі визначається її сильними сторонами (S>W)	Ситуація в зовнішній торгівлі визначається її слабкими сторонами (S<W)
Ситуація в зовнішній торгівлі формується під впливом можливостей у зовнішньому середовищі (O>T)	Стратегія наступу та розширення. <i>Посилення конкурентних переваг, вихід на нові зовнішні ринки</i>	Стратегія формування нових позицій та підвищення конкурентоспроможності. <i>Усунення недоліків, протидія загрозам.</i>
Ситуація в зовнішній торгівлі формується під впливом загроз, що виникають у зовнішньому середовищі (O<T)	Конкурентна боротьба та стратегія диверсифікації. <i>Збереження поточного становища та запобігання його погіршенню.</i>	Стратегія захисту та усунення загроз. <i>Відмова від діючої стратегії, переорієнтація та формування нових конкурентних переваг.</i>

Джерело: модифіковано автором на основі [26]

Щоб оцінити сильні та слабкі сторони зовнішньої торгівлі країни, необхідно систематизувати результати стратегічної діагностики за допомогою індикаторів зовнішньоекономічної безпеки, наведених у таблиці 1.2, які виступають або стимуляторами, або дестимуляторами.

Стимулятори є показниками, що мають прямий зв'язок з економічною безпекою: їх зростання свідчить про підвищення рівня безпеки. До них можуть належати, наприклад, позитивний торговельний баланс, зростання частки експорту продукції з високою доданою вартістю та збільшення експорту стратегічних товарів [30, 12].

Дестимулятори мають зворотний вплив на безпеку: підвищення цих показників свідчить про збільшення ризиків та вразливостей. Прикладами дестимуляторів можуть бути зростання імпорту товарів, які негативно впливають на платіжний баланс, або збільшення залежності від імпортованих товарів.

Таблиця 1.4

Критерії визначення сильних і слабких сторін зовнішньої торгівлі з
урахуванням критеріїв економічної безпеки

Індикатор, одиниця виміру	Порядок розрахунку	Критерії оцінки показника	
		Сильні сторони	Слабкі сторони
Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %	Відношення ЗТО з провідною країною партнером до загального ЗТО країни	менше 30%	більше 30%
Частка високотехнологічної продукції в експорті товарів, %	Відношення експорту високотехнологічних товарів до загальних обсягів експорту товарів	більше 15%	менше 15%
Частка високотехнологічної продукції в імпорті товарів, %	Відношення імпорту високотехнологічних товарів до загальних обсягів імпорту товарів	менше 15%	більше 15%
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	Відношення обсягів експорту до обсягів імпорту	більше 1	менше 1
Коефіцієнт експортної залежності, %	Відношення обсягів експорту до ВВП	менше 30%	більше 30%
Коефіцієнт імпоротної залежності, %	Відношення обсягів імпорту до ВВП	менше 30%	більше 30%
Коефіцієнт технологічної залежності	Співвідношення імпорту та експорту високотехнологічних товарів	менше 1	більше 1

Джерело: складено автором на основі [8; 12]

Серед індикаторів зовнішньоторговельної безпеки стимулюючими показниками є частка високотехнологічної продукції в експорті та коефіцієнт покриття імпорту експортом. Коли фактичні значення цих показників перевищують встановлені граничні норми, це відповідає критеріям економічної безпеки та свідчить про наявність сильних сторін у зовнішній торгівлі. Наприклад, високий відсоток високотехнологічної продукції в експорті вказує на такі сильні сторони, як конкурентоспроможність на міжнародному ринку, ефективність експорту та значні валютні надходження. У випадку, якщо значення нижчі за встановлені граничні норми, це свідчить про невідповідність критеріям безпеки та слабкі сторони зовнішньої торгівлі, такі як низька ефективність і розбалансованість зовнішньої торгівлі, недостатність валютних надходжень для покриття стратегічного імпорту, що може погіршити платіжний баланс.

Інші індикатори зовнішньоторговельної безпеки виступають дестимулюючими показниками. Якщо їх значення не перевищують граничні норми, це відповідає критеріям економічної безпеки та вказує на сильні сторони, як-от диверсифікацію зовнішньої торгівлі та незалежність від одного великого ринку. Наприклад, якщо частка провідного партнера в загальному обсязі торгівлі не перевищує 30%, це свідчить про відсутність залежності від одного експортного ринку чи постачальника. Перевищення граничних норм дестимулюючими показниками свідчить про слабкі сторони, наприклад, залежність від імпорту високотехнологічної продукції та низьку конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

Аналіз відповідності індикаторів критеріям безпеки дозволяє визначити перелік сильних і слабких сторін. Цей аналіз з урахуванням геополітичних загроз і можливостей для розвитку міжнародного співробітництва стане основою для визначення загроз та можливостей зовнішньої торгівлі. Важливим етапом SWOT-аналізу є кількісна оцінка цих факторів для встановлення пріоритетних параметрів. Для цього в матриці SWOT кожен фактор оцінюють за п'ятибальною шкалою та множать на ваговий коефіцієнт, що дозволяє розрахувати загальну оцінку за сильними і слабкими сторонами, можливостями та загрозами (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Методика оцінювання складових матриці SWOT-аналізу

Сильні сторони	V_i	R_i	$W_i=V_i \cdot R_i$	Слабкі сторони	V_m	R_m	$W_m=V_m \cdot R_m$
Фактор 1.1 Фактор 1.2 Фактор 1.i				Фактор 2.1 Фактор 2.2 Фактор 2.m			
Підсумкова оцінка	$\sum V_i$	1	$\sum W_i$		$\sum V_m$	1	$\sum W_m$
Можливості	V_n	R_n	$W_n=V_n \cdot R_n$	Загрози	V_p	R_p	$W_p=V_p \cdot R_p$
Фактор 3.1 Фактор 3.2 Фактор 3.n				Фактор 4.1 Фактор 4.2 Фактор 4.p			
Підсумкова оцінка	$\sum V_n$	1	$\sum W_n$		$\sum V_p$	1	$\sum W_p$

Джерело: [12, с. 129]

Після визначення стратегічної позиції зовнішньої торгівлі наступним кроком є оцінка її впливу на економічне зростання країни, а також прогнозування і моделювання бажаних значень індикаторів зовнішньоторговельної безпеки. Для цього застосовуємо метод статистично-кореляційного аналізу, який базується на припущенні про існування взаємозв'язку між показниками економічного зростання та індикаторами зовнішньоторговельної безпеки. Функціональну залежність сформульованої гіпотези можна виразити наступним рівнянням:

$$Y = f(X_1; X_2; X_3; X_4; X_5; X_6; X_7), \quad (1.1)$$

де Y – економічне зростання, що описується показниками ВВП, індексу ВВП, ВВП у розрахунку на одну особу; X_1 - частка провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі; X_2 - частка високотехнологічної продукції в експорті товарів; X_3 - частка високотехнологічної продукції в імпорті товарів; X_4 - коефіцієнт покриття імпорту експортом; X_5 - коефіцієнт експортної залежності; X_6 - коефіцієнт імпоротної залежності; X_7 - коефіцієнт технологічної залежності.

На основі функціонального рівняння (1.1) можемо сформулювати рівняння лінійної регресії, в якому α є постійним членом, β_i - коефіцієнтами, що підлягають оцінці, а ε_t – похибка:

$$Y_t = \alpha + \beta_1 \cdot X1_t + \beta_2 \cdot X2_t + \beta_3 \cdot X3_t + \beta_4 \cdot X4_t + \beta_5 \cdot X5_t + \beta_6 \cdot X6_t + \beta_7 \cdot X7_t + \varepsilon_t. \quad (1.2)$$

Для прогнозування бажаного стану зовнішньої торгівлі з урахуванням критеріїв економічної безпеки використаємо метод екстраполяції тренду, який базується на аналізі динаміки кожного індикатора зовнішньоторговельної безпеки. Вибір найімовірнішого сценарію розвитку кожного індикатора дозволить сформулювати прогноз змін у зовнішньоторговельній безпеці на основі ретроспективного аналізу. Скориговані прогнозні значення індикаторів, враховуючи зміни, які відбуватимуться в період повоєнної відбудови економіки, стануть основою для визначення результатів впровадження стратегії зовнішньоторговельної безпеки країни.

Висновки до розділу

1. Міжнародна торгівля є важливим чинником економічного зростання, причому її вплив на економіку, позитивний або негативний, значною мірою залежить від забезпеченості країни ресурсами, якості робочої сили, розвитку інфраструктури та конкурентоспроможності ключових галузей. Крім того, участь країни у міжнародній торгівлі, що є складовою економічної безпеки, впливає на загальний стан економічної безпеки. У цьому дослідженні під «зовнішньоторговельною безпекою держави» розуміється такий стан зовнішньоторговельної сфери, що забезпечує досягнення національних інтересів завдяки ефективній участі у міжнародному поділі праці та інтеграції національних виробників у глобальні ланцюги створення вартості.

2. Дослідження міжнародного досвіду управління зовнішньою торгівлею показало, що провідні країни світу перейшли від стратегій імпортозаміщення з активним захистом національних виробників до відкритої торгівлі, яка сприяє розвитку торгівлі та індустріалізації за рахунок усунення торговельних бар'єрів. Стратегії провідних країн містять низку ключових пріоритетів, що

поєднують лібералізацію з підтримкою торговельних бар'єрів для захисту стратегічного експорту та імпорту. Важлива увага приділяється підтримці малих і середніх підприємств, яким складно самотійно виходити на зовнішні ринки. Особливістю нової стратегії ЄС є орієнтація на угоди з міжнародними партнерами з дотриманням принципів сталого розвитку.

3. Рівень досягнення національних інтересів у зовнішній торгівлі великою мірою залежить від стратегії зовнішньоторговельної безпеки, що слугує інструментом для подолання внутрішніх і зовнішніх загроз. Тому необхідно розробляти і впроваджувати національну стратегію зовнішньоторговельної безпеки, що, поєднуючи інструменти стратегічного планування та заходи безпеки, підвищить стійкість економіки до таких загроз. У дослідженні використовуватимуться такі методи: індикаторний метод для оцінки зовнішньоторговельної безпеки, SWOT-аналіз для визначення стратегічної позиції торгівлі, регресійний аналіз для оцінки впливу зовнішньоторговельної безпеки на економічне зростання, а також екстраполяція тренду динаміки індикаторів з урахуванням потреб повоєнного відновлення економіки.

РОЗДІЛ 2. ДОВОЄННА СИТУАЦІЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Ключові напрямки розвитку зовнішньої торгівлі: непередбаченість та загрози в умовах воєнного стану

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну у лютому 2022 року спричинило значні втрати в економічному, виробничому та людському потенціалі країни, а також порушення логістичних ланцюгів поставок, що суттєво позначилося на зовнішній торгівлі. У зв'язку з цим зросли ризики втрати Україною позицій на світових ринках як одного з основних постачальників аграрної та металургійної продукції. За підсумками 2022 року зовнішньоторговельний обіг України скоротився на 29,6% порівняно з 2021 роком. Скорочення експорту (на 35,2%) було більш вираженим, ніж зменшення імпорту (на 24,1%).

Попри загальне зниження, вартість товарообігу зменшилась на 29,6%, тоді як фізичні обсяги скоротились на 42,4% — це пояснюється зростанням світових цін на товари, що складають основу української зовнішньої торгівлі. На початку 2022 року спостерігалась тенденція зростання обсягів зовнішньої торгівлі (рис. 2.1): у січні експорт становив 6008,1 млн дол. США, перевищивши показник січня 2021 року (3927,5 млн дол. США) у 1,5 раза, а імпорт зріс із 4197,8 млн до 6195,6 млн дол. США. Проте у лютому 2022 року експорт знизився на 12% до 5290,2 млн дол. США, тоді як імпорт залишався майже незмінним.

Початок активних бойових дій призвів до різкого скорочення торгівлі в березні. Експорт у березні 2022 року впав на 49,9% порівняно з лютим і на 49,6% у порівнянні з березнем 2021 року. Імпорт скоротився на 71,5% відносно лютого та на 70,4% відносно березня попереднього року. У квітні експорт продовжив незначне зниження, тоді як імпорт зріс на 47,8% відносно березня. З травня 2022 року спостерігалось поступове відновлення торгівлі, середньомісячне зростання експорту становило 103%, а імпорту – 116%. Однак,

за підсумками року, обсяги зовнішньої торгівлі не відновились до рівня 2021 року чи січня 2022 року.

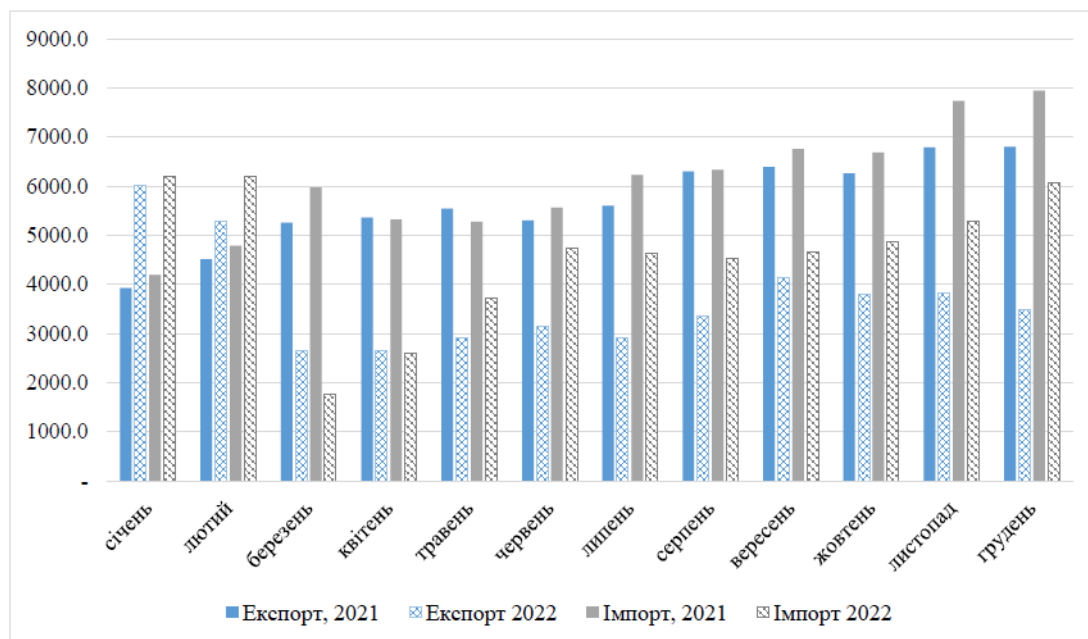

Рис. 2.1. Щомісячні обсяги експорту та імпорту товарів в Україні у 2021-2022 рр., млн дол. США

Джерело: побудовано автором за даними [31]

У 2023 році зовнішньоторговельний оборот України демонстрував ознаки часткового відновлення. За січень-липень імпорт збільшився на 19,4% у порівнянні з аналогічним періодом 2022 року, досягнувши 35 673,4 млн дол. США. Експорт, навпаки, знизився до 85,3% від обсягу за аналогічний період 2022 року, що зумовлено зменшенням експортних поставок основних товарних груп, як-от продукції рослинного походження, металів та жирів і олії.

На початку війни основні товарні групи зазнали значних втрат: у березні 2022 року експорт продуктів рослинного походження скоротився на 66,5% (на 986,6 млн дол. США), причому експорт зернових зменшився на 70,5%. Істотне скорочення було також зафіксовано для металів і виробів з них (-61%) та жирів і олії (-66%). У сфері машинобудування спостерігалось помірне скорочення експорту (на 11% у березні 2022 року) з подальшим зниженням на 35,4% до кінця року.

До грудня 2022 року частково відновився експорт агропродовольчої продукції: експорт зернових зріс у 2,6 раза порівняно з березнем, а його обсяг

становив 77,6% від рівня лютого 2022 року. Аналогічно зросли обсяги експорту жирів і олії, досягнувши 87,9% від лютневих показників. Водночас металургійна продукція продовжувала знижуватись, досягнувши в грудні лише 20% від обсягу лютого 2022 року.

Імпорт зазнав падіння внаслідок скорочення поставок машин, транспортних засобів та хімічної продукції: у березні 2022 року обсяги імпорту машин та обладнання зменшились на 80,8%. Проте до кінця року спостерігалось їх часткове відновлення — у грудні імпорт машин перевищив обсяги лютого на 27,6%. Імпорт хімічної продукції у грудні залишався на рівні 59,8% від лютневих обсягів, тоді як імпорт транспортних засобів зріс до 609,8 млн дол. США, що значно перевищувало показник березня.

Кризові умови, спричинені війною, позитивно вплинули на позиції експортерів агропродовольчої продукції, особливо зернових, олійних культур та олії, які продовжували зростати на міжнародних ринках (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Динаміка експорту товарів України у січні-липні 2022-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [32; 33]

Згідно з аналізом структури експорту та імпорту України у 2023 році, частка зернових культур в експорті значно зросла. У січні-липні 2023 р. вона становила 26,1% (на 8 в.п. більше порівняно з попереднім роком), а обсяг експорту зернових збільшився на 23,8% до 5 696,2 млн дол. США. Також

зросла частка жирів і олій тваринного або рослинного походження з 12,3% до 15,1%, а готових харчових продуктів — з 5,2% до 7,9%. Водночас відбулося зниження частки експорту чорних металів з 13,6% до 7,4%, а також руди, шлаків і золи (з 9,6% до 5%) та машинобудівної продукції (з 9,4% до 7,8%).

Структура імпорту також зазнала змін, але менш суттєвих. Найбільше зросли обсяги імпорту мінерального палива, нафти і продуктів її перегонки у 2022 році, коли частка цієї групи товарів досягла 25,1% через потребу в пальному після зруйнування нафтопереробних підприємств. Проте в січні-липні 2023 року ця частка знизилася до 18% (рис. 2.3). Найбільше зростання частки в імпорті за цей період припало на машини, обладнання та механізми — до 17,3% (на 2 в.п. більше, ніж у 2022 р.), а також засоби наземного транспорту, літальні апарати і плавучі засоби (з 10,5% до 11,3%).

Ці зміни відображають адаптацію зовнішньоторговельної діяльності України до умов війни, зокрема зростання експорту агропродовольчої продукції, збереження потреби у стратегічному імпорті машин та обладнання та зниження частки промислової продукції через ускладнення в логістиці й зниження промислового виробництва.

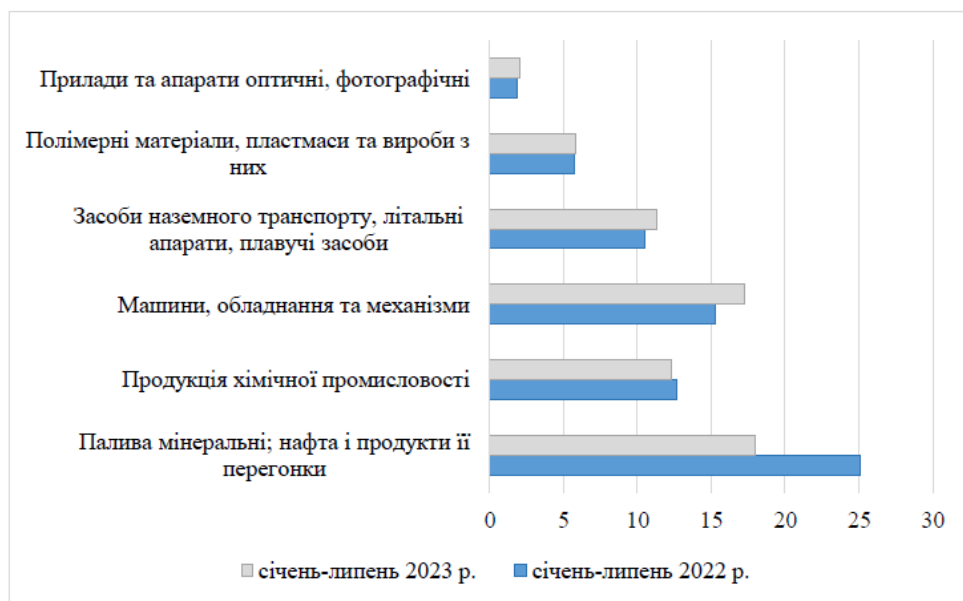

Рис. 2.3. Динаміка імпорту товарів до України у січні-липні 2022-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [32; 33]

Одним із важливих негативних наслідків війни для зовнішньої торгівлі України стало обмеження географічної диверсифікації, викликане блокуванням північного маршруту для доставки товарів через Білорусь, а також східного та південного (морського) напрямків Росією. Це призвело до втрати можливостей для експорту та імпорту товарів із ключовими партнерами, такими як Китай, країни Африки та Близького Сходу. Як результат, західний напрямок залишився єдиним відносно безпечним шляхом для товаропотоків, що зумовило значне зростання частки торгівлі з країнами ЄС у загальних обсягах торгівлі України у першому півріччі 2022 року (до 52,2%) порівняно з аналогічним періодом 2021 року (40,8%). Ця динаміка пояснюється збільшенням зовнішньоторговельного обороту на 0,7% (табл. 2.1), яке відбулося за рахунок зростання експорту на 12,9% при скороченні імпорту на 10,4%.

Варто зазначити значну асиметрію у зовнішній торгівлі України з країнами ЄС: лише 5% загального обсягу українського експорту було спрямовано до ЄС, тоді як імпорт із ЄС становив 46%. Основну частину українського експорту до ЄС складала сільськогосподарська продукція (21% експорту), обсяг якої зріс на 72% у першому півріччі 2022 року порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Водночас в імпорті товарів із ЄС домінували промислові вироби (25%), а за перше півріччя 2022 року імпорт мінерального палива, нафти та продуктів її переробки зріс більше ніж удвічі, що призвело до збільшення частки цієї товарної групи в імпорті з ЄС до 21%.

За цей же період частка країн Євразійського економічного союзу в зовнішній торгівлі України зменшилася з 11,7% до 8,3%, що практично не вплинуло на економіку, оскільки обсяги зовнішньоторговельного обороту з цими країнами були в 6 разів меншими, ніж із країнами ЄС (табл. 2.1). Така негативна динаміка зумовлена значним зниженням обсягів торгівлі України з Росією (на 48,6%) та з Білоруссю (на 40,8%) [34].

Таблиця 2.1

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі України
у I півріччі 2022 р. порівняно з I півріччям 2021 р.

Торговий партнер	Обсяги торгівлі у I півріччі 2022 р., млрд дол. США			Зміна обсягів (2022/2021), %		
	ЗТО	Експорт	Імпорт	ЗТО	Експорт	Імпорт
ЄС	25,1	13,4	11,7	0,7	12,9	-10,4
Китай	5,1	1,6	3,5	-42,6	-63,4	-23,1
ЄАЕС	4,0	0,8	3,2	-44,2	-66,4	-32,4
Туреччина	2,5	1,3	1,2	-19,1	-28,1	-7,2
США	1,6	0,4	1,2	-34,0	-34,8	-33,7
Індія	1,0	0,5	0,5	-33,0	-56,4	30,4
Єгипет	0,6	0,5	0,1	-24,0	-25,4	-4,7

Джерело: складено автором за даними [35]

Блокування морських портів України російськими військами та порушення логістичних ланцюгів негативно вплинули на обсяги торгівлі з іншими країнами. Так, обсяг зовнішньоторговельного обороту (ЗТО) України з Китаєм, який був головним торговельним партнером у 2019–2021 роках, скоротився в першому півріччі 2022 року на 42,6% порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Торгівля з Індією зменшилася на 33%, а з Туреччиною – на 19,1%. Загалом, за перші шість місяців воєнного стану обсяги торгівлі з країнами Азії скоротилися на 36%, з країнами Африки – на 32%, а з країнами Америки – на 40%.

За підсумками 2022 року негативне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами досягло 11 160,1 млн дол. США, що у 2,3 рази більше, ніж у 2021 році (-4 770,8 млн дол. США). У 2021 році темпи зростання експорту становили 138,4% порівняно з 2020 роком, випереджаючи темпи зростання імпорту (134,1%). Однак у 2022 році експорт товарів знижувався швидше (на 64,8%), ніж імпорт (на 75,9%), що призвело до значного зростання негативного балансу зовнішньої торгівлі в умовах війни.

Результати дослідження показали, що повномасштабна війна загострила загрози для зовнішньої торгівлі України, зокрема через скорочення обсягів експорту. Це спричинило зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі, погіршення платіжного балансу, зниження валютної виручки та послаблення здатності країни оплачувати імпорт. Загострилася і загроза зниження

диверсифікації зовнішньої торгівлі через блокування морських логістичних шляхів до країн Азії та Африки. Збільшення частки сільськогосподарської продукції на тлі зменшення частки високотехнологічних товарів в експорті вказує на ризик зниження валютної ефективності експорту, а зростання обсягу технологічного імпорту – на посилення технологічної залежності економіки України.

2.2. Оцінювання ступеня зовнішньої торговельної безпеки України

Аналіз динаміки та структури зовнішньої торгівлі під час війни, проведений у підрозділі 2.2, дозволив визначити основні ризики та загрози на основі порівняння статистичних даних за 2022–2023 роки з даними 2021 року. Однак короткостроковий аналіз зовнішньої торгівлі не дає змоги чітко відокремити загрози, що з'явилися через воєнний стан, від тих, що вже традиційно існували у сфері зовнішньоторговельної діяльності України. Для оцінки зовнішньоторговельної безпеки застосовано індикаторний підхід, який передбачає розрахунок відповідних показників та їх відповідність встановленим граничним значенням (див. табл. 1.4).

Результати розрахунку коефіцієнта покриття імпорту експортом за період 2012–2022 років (табл. 2.2) показали, що у 2015 році цей показник найбільше відповідав критеріям безпеки, досягнувши 84,7% від оптимального значення (1,2 [8]). У 2014 році коефіцієнт покриття імпорту експортом був близьким до граничного значення і становив 82,5% від оптимального. Найменша відповідність критеріям безпеки спостерігалася у 2022 році, коли цей показник склав 66,5%. Це підтверджує раніше зроблені висновки щодо загострення загроз під час війни, пов'язаних з дисбалансом у зовнішній торгівлі, зниженням валютної ефективності та погіршенням платіжного балансу України.

Таблиця 2.2

Оцінка відповідності критеріям безпеки коефіцієнта покриття експортом імпорту в Україні у 2012-2022 р.

Рік	Експорт, млн дол. США	Імпорт, млн дол. США	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	Відповідність критеріям безпеки, %
2012	68830,4	84717,6	0,81	67,71
2013	63320,7	76986,8	0,82	68,54
2014	53901,7	54428,7	0,99	82,53
2015	38127,1	37516,4	1,02	84,69
2016	36361,7	39249,8	0,93	77,20
2017	43264,7	49607,2	0,87	72,68
2018	47335	57187,6	0,83	68,98
2019	50054,6	60800,2	0,82	68,61
2020	49191,8	54336,1	0,91	75,44
2021	68072,3	72843,1	0,93	77,88
2022	44135,6	55295,7	0,80	66,51

Джерело: розраховано автором за даними [36]

Згідно з критеріями безпеки, експортна та імпортна квоти не повинні перевищувати 30% (див. табл. 1.4), щоб уникнути залежності національної економіки від зовнішніх ринків. Відповідно до наших розрахунків, показник відношення експорту до ВВП України залишався в межах безпечного рівня лише у 2022 році (табл. 2.3). Це стало наслідком більшого зниження обсягів експорту (на 35,2%) порівняно з темпами скорочення ВВП (на 19,6%) у воєнний час. У 2020 році експортна квота перевищила граничне значення на 1,6 в. п., досягнувши 94,9% відповідності критеріям безпеки. Це відбулося через зниження обсягів експорту на 1,7% при зростанні ВВП на 1,2% під час кризи, спричиненої COVID-19. Найвищий показник експортної квоти був зафіксований у 2015 році, коли він становив 42,1%, що перевищувало граничне значення на 12,1 в. п. та відповідало 71,3% критеріям безпеки.

Аналіз імпоротної квоти показав, що цей індикатор протягом досліджуваного періоду не відповідав критеріям безпеки, свідчачи про постійну залежність економіки України від імпорту. Найбільш оптимальне значення імпоротної квоти зафіксовано у 2022 році, коли показник перевищив граничне значення лише на 4,5 в. п. Це покращення стало можливим завдяки більш швидкому скороченню обсягів імпорту (на 24,1%) порівняно зі зниженням ВВП (на 19,7%). Це підтверджує висновки науковців, які зазначають, що у кризові

періоди відбувається зниження імпортової залежності за рахунок скорочення обсягів імпорту та активізації імпортозаміщення [37; 38]. Така тенденція сприяє покращенню зовнішньоторговельної безпеки і загальному економічному розвитку.

Максимальна імпортна залежність України була зафіксована у 2012 році, коли імпортна квота перевищувала граничне значення на 18,2 в. п., що забезпечило найнижчий рівень відповідності критеріям економічної безпеки за досліджуваний період. У 2020 році імпортна квота покращилася до 34,9%, що забезпечило 85,9% відповідності критеріям безпеки, завдяки суттєвому скороченню імпорту (на 10,6%) та позитивній динаміці ВВП.

Таблиця 2.3

Оцінка відповідності критеріям безпеки показників експортної та імпортової квоти України у 2012-2022 р.

Рік	Експорт, млн дол. США	Імпорт, млн дол. США	ВВП, млн дол. США	Розрахункове значення індикатора		Відповідність критеріям безпеки, %	
				Експортна квота, %	Імпортна квота, %	Експортна квота, %	Імпортна квота, %
2012	68830,4	84717,6	175781	39,2	48,2	76,6	62,2
2013	63320,7	76986,8	183310	34,5	42,0	86,8	71,4
2014	53901,7	54428,7	131805	40,9	41,3	73,4	72,6
2015	38127,1	37516,4	90615	42,1	41,4	71,3	72,5
2016	36361,7	39249,8	93270	39,0	42,1	77,0	71,3
2017	43264,7	49607,2	112154	38,6	44,2	77,8	67,8
2018	47335,0	57187,6	130832	36,2	43,7	82,9	68,6
2019	50054,6	60800,2	153781	32,5	39,5	92,2	75,9
2020	49191,8	54336,1	155582	31,6	34,9	94,9	85,9
2021	68072,3	72843,1	199770	34,1	36,5	88,0	82,3
2022	44135,6	55295,7	160500	27,5	34,5	109,1	87,1

Джерело: розраховано автором за даними [36; 39]

Загроза залежності національних експортерів від ринку основного торговельного партнера, а також залежність економіки від імпортних товарів з цієї країни оцінюється за індикатором «Частка провідної країни-партнера у загальному зовнішньоторговельному обороті» згідно з критеріями безпеки. Протягом 2012–2022 років в Україні спостерігалось значне покращення цього показника відносно встановлених критеріїв економічної безпеки (табл. 2.4). Зокрема, в 2012–2018 роках основним торговельним партнером України була Росія. Найвища частка Росії в загальному зовнішньоторговельному обороті

(ЗТО) України зафіксована у 2012 році, де вона лише на 0,6 в. п. відставала від граничного значення, що зумовило найнижчий рівень відповідності цьому показнику критеріям безпеки, де оптимальне значення – 5% [8].

З 2014 року частка Росії в ЗТО України поступово знижувалася через анексію Криму та окупацію частини Донецької і Луганської областей, що були важливими учасниками торговельного обороту з Росією. Додатково вплинула економічна криза в Україні, що призвела до загального скорочення товарообігу. Починаючи з 2016 року, подальше зниження залежності від Росії у зовнішній торгівлі стало можливим завдяки підписанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і впровадженню Поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС, що сприяло переорієнтації українських експортерів на європейські ринки. У результаті, частка провідної країни-партнера в ЗТО України досягла найнижчого значення за досліджуваний період – 11,2%, що відповідало критеріям економічної безпеки на 44,5%.

Таблиця 2.4

Оцінка відповідності критеріям безпеки частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті України у 2012-2022 р.

Рік	Країна - провідний партнер	ЗТО з країною-партнером, тис. дол. США	ЗТО України, тис. дол. США	Частка провідної країни-партнера у загальному ЗТО, %	Відповідність критеріям безпеки, %
2012	Росія	45050046	153467871	29,4	17,0
2013	Росія	38299331	140275988	27,3	18,3
2014	Росія	22498215	108330406	20,8	24,1
2015	Росія	12320442	75643592,7	16,3	30,7
2016	Росія	8742231	75611508,4	11,6	43,2
2017	Росія	11140477	92871909,9	12,0	41,7
2018	Росія	11742995	104522565	11,2	44,5
2019	Китай	12797899	110854779	11,5	43,3
2020	Китай	15418384	103527961	14,9	33,6
2021	Китай	18985277	140915455	13,5	37,1
2022*	Китай	1733077	12207193	14,2	35,2

* дані за січень

Джерело: розраховано автором за даними [35]

З 2019 року основним торговельним партнером України став Китай, частка якого у загальному зовнішньоторговельному обороті (ЗТО) країни зросла з 11,5% до 14,9% у 2020 році. Це спричинило відхилення індикатора від його оптимального значення на 9,7 в. п., погіршуючи економічну безпеку. У

2021 році частка Китаю в ЗТО України зменшилася до 13,5%, що сприяло покращенню відповідності критеріям безпеки. За даними Держстату, на початок 2022 року частка Китаю дещо зросла до 14,2%. Однак, через блокування російськими військами морських шляхів для торгівлі з Китаєм очікується, що частка цієї країни у ЗТО України зменшиться до кінця 2022 року, що може призвести до подальшої диверсифікації зовнішньої торгівлі та зниження залежності від провідного партнера.

Одним з ключових аспектів якісної структури торгівлі є рівень високотехнологічності експорту та імпорту. Основою розрахунків цього показника є обсяги експорту та імпорту високотехнологічних товарів за такими групами: фармацевтична продукція (група 30), електричні машини (група 85), літальні апарати (група 88), оптичні та фотографічні прилади (група 90). За період 2012–2022 років обсяги експорту високотехнологічних товарів України знизилися з 4694,9 млн дол. США до 2937,8 млн дол. США, однак частка таких товарів в експорті зменшилася лише на 0,1 в. п. через подібну динаміку загального обсягу експорту.

Фактична частка високотехнологічної продукції в експорті упродовж досліджуваного періоду залишалася нижче граничного рівня у 15% і не досягала навіть 10%, що не відповідає критеріям економічної безпеки. Найбільша частка високотехнологічної продукції в експорті зафіксована у 2018 році на рівні 7,1%, що становило відповідність критеріям безпеки на 47,2%. Найнижче значення показника у 2021 році становило 5,4%, що відповідало лише на 36,1% від встановленого рівня безпеки. Такий низький рівень високотехнологічного експорту вказує на постійні загрози для України, пов'язані з низькою доданою вартістю продукції в експорті, недостатні валютні надходження та погіршення платіжного балансу.

Таблиця 2.5

Оцінка відповідності критеріям безпеки показників високотехнологічності
зовнішньої торгівлі України у 2012-2022 р.

Рік	Обсяги торгівлі високотехнологічними товарами		Частка високотехнологічних товарів в		Коефіцієнт технологічної залежності	Відповідність критеріям безпеки, %		
	Експорт, млн дол. США	Імпорт, млн дол. США	експорту, %	імпорту, %		Частка високотехнологіч. товарів в експорті	Частка високотехнологіч. товарів в імпорту	Коефіцієнт технологічної залежності
2012	4694,8	10553,9	6,8	12,5	2,2	45,5	120,4	44,5
2013	3992,2	9792,2	6,3	12,7	2,5	42,0	117,9	40,8
2014	3411,3	6979	6,3	12,8	2,0	42,2	117,0	48,9
2015	2481,2	4565,5	6,5	12,2	1,8	43,4	123,3	54,3
2016	2482,9	5424	6,8	13,8	2,2	45,5	108,5	45,8
2017	2818,5	6684,4	6,5	13,5	2,4	43,4	111,3	42,2
2018	3353,2	8405,1	7,1	14,7	2,5	47,2	102,1	39,9
2019	3271,1	10006,1	6,5	16,5	3,1	43,6	91,1	32,7
2020	3083	9361,1	6,3	17,2	3,0	41,8	87,1	32,9
2021	3689,5	11101,7	5,4	15,2	3,0	36,1	98,4	33,2
2022	2937,8	8326,9	6,7	15,1	2,8	44,4	99,6	35,3

Джерело: розраховано автором за даними [40]

Імпорт високотехнологічної продукції відіграє ключову роль в економічному розвитку України, оскільки сприяє модернізації промисловості та підвищенню технологічного рівня, одночасно стимулюючи потоки іноземного капіталу. Однак для країн з перехідною економікою, таких як Україна, важливо розвивати власне виробництво високотехнологічних товарів, що створюють високу додану вартість і підвищують ефективність експортних операцій. За критеріями безпеки, частка імпорту високотехнологічної продукції не повинна перевищувати 15%, щоб уникнути надмірної залежності від імпортних технологій та підтримувати розвиток національного виробництва.

Як видно з таблиці 2.5 аналіз показує, що в період 2012-2018 рр. частка високотехнологічних товарів в імпорту України не перевищувала цей поріг і найбільше відповідала критеріям безпеки у 2015 році (123,3%). Проте з 2016 р. із запуском зони вільної торгівлі з ЄС ця частка почала зростати, що призвело

до погіршення відповідності індикатора критеріям безпеки до 91,1% та 87,1% у 2019-2020 рр. У 2022 році, на тлі зниження внутрішнього попиту в умовах воєнного стану, частка високотехнологічних товарів в імпорті зменшилася до 15,1%, що покращило відповідність критеріям безпеки, але не усунуло загрози залежності економіки від імпорту таких товарів.

Коефіцієнт технологічної залежності, що визначається як відношення імпорту до експорту високотехнологічної продукції, не повинен перевищувати одиниці за умовами безпеки. Проте упродовж аналізованого періоду він перевищував цей показник, лише в 2015 р. наблизившись до безпечного рівня з відповідністю у 54,3%. Особливо високий коефіцієнт спостерігався у 2019-2022 рр., що підкреслює зростаючу технологічну залежність України від імпорту.

Загалом, аналіз показників зовнішньоторговельної безпеки України за 2012–2022 рр. дозволяє виділити ключові тенденції:

- систематичну розбалансованість торгівлі, що проявляється в невідповідності коефіцієнта покриття експорту імпортом граничним значенням;
- високу залежність економіки від експорту та імпорту, із більшим рівнем імпортової залежності;
- диверсифікацію торгівлі внаслідок зниження частки провідного торговельного партнера, особливо після значного скорочення обсягів торгівлі з Росією після 2014 р.;
- низький рівень високотехнологічності експорту та високу залежність від імпорту високотехнологічної продукції, що призводить до суттєвої технологічної залежності економіки України.

2.3. Вплив зовнішньої торговельної безпеки на економічний розвиток України

Дослідження взаємозв'язку між економічним зростанням України та індикаторами зовнішньоторговельної безпеки є необхідним для ефективного планування зовнішньоекономічної політики. Використання регресійного

аналізу допомагає виявити найбільш впливові чинники зростання, що дозволяє створити прогнози бажаних умов розвитку зовнішньої торгівлі на майбутнє.

Аналіз проводився у два етапи. Перший етап включав оцінку залежності показників економічного зростання (ВВП, ВВП на душу населення, індекс ВВП) від індикаторів зовнішньоторговельної безпеки України за 2012–2022 рр. Ці показники обиралися як залежні змінні, тоді як індикатори зовнішньоторговельної безпеки виступали як незалежні. Всі дані для моделі лінійної регресії були трансформовані у натуральні логарифми, а розрахунки проведені з використанням програми «Statistica 7.0».

Найсильніший кореляційний зв'язок був виявлений між показником ВВП у фактичних цінах (Y_1) та двома основними індикаторами зовнішньоторговельної безпеки: часткою провідної країни-партнера в зовнішньоторговельному обороті (X_4) та коефіцієнтом технологічної залежності (X_7). Високе значення коефіцієнта кореляції ($R = 0,948$) вказує на сильний зв'язок між цими змінними, що було підтверджено значущістю критерію Фішера ($F(2,8) = 35,65$). Коефіцієнт детермінації (89,9%) свідчить про те, що динаміка ВВП України значною мірою залежала від змін у частці провідної країни-партнера та технологічної залежності, а інші 10,1% зумовлювалися іншими факторами. Мала похибка регресії (менше за 1%) підтверджує статистичну значущість результатів.

Ці висновки вказують на те, що економічна залежність від головних країн-партнерів та рівень технологічної залежності суттєво впливають на економічне зростання України. Оптимізація цих індикаторів зовнішньоторговельної безпеки може стати важливим завданням стратегічного управління зовнішньоекономічною політикою.

Залежність між змінними є прямою і описується наступним рівнянням:

$$Y_1 = 9,06 + 0,55 \cdot X_4 + 1,42 \cdot X_7. \quad (2.1)$$

Аналіз результатів регресійного дослідження свідчить про важливу роль зовнішньоторговельної залежності у формуванні економічного зростання

України. В рівнянні 2.1 встановлено, що збільшення частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті на 1% призводить до приросту ВВП на 0,55%, а зростання коефіцієнта технологічної залежності на 1% підвищує ВВП на 1,42%, що вказує на істотний вплив технологічної інтеграції на економічний розвиток за умов сталого експорту й імпорту.

Також був виявлений сильний зв'язок між показником ВВП на душу населення (Y_2) та індикаторами зовнішньоторговельної безпеки: часткою провідної країни-партнера та коефіцієнтом технологічної залежності. Високе значення коефіцієнта кореляції ($R = 0,944$) та розрахункове значення критерію Фішера ($F(2,8) = 33,02$) підтверджують стабільність цього зв'язку. Коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,891$) показує, що 89,1% варіації ВВП на душу населення протягом досліджуваного періоду можна пояснити змінами частки провідної країни-партнера та технологічної залежності. Решта 10,9% залежала від інших економічних чинників, не врахованих у моделі. Похибка регресії (менше 1%) підкреслює статистичну значимість цих результатів.

Ці висновки підкреслюють критичну залежність економічного зростання України від впливу основних зовнішньоекономічних партнерів та рівня технологічної інтеграції. Дослідження вказує на необхідність продуманої стратегії з диверсифікації зовнішньоторговельних відносин та зниження надмірної технологічної залежності для підвищення стійкості економіки та забезпечення стабільного зростання ВВП.

Взаємозв'язок між залежною та незалежною змінними описується таким рівнянням:

$$Y_1 = 5,46 + 0,47 \cdot X_4 + 1,47 \cdot X_7. \quad (2.2)$$

Як видно з рівняння 2.2, при збільшенні частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті на 1% відбувалося збільшення ВВП України у розрахунку на одну особу на 0,47%, а зростання на 1% коефіцієнта технологічної залежності сприяло збільшенню залежної змінної на 1,47% за інших рівних умов.

Отримані результати свідчать про позитивний вплив зростаючої динаміки індикаторів, які є дестимуляторами зовнішньоекономічної безпеки держави, на економічне зростання країни, що можемо пояснити вагомою роллю імпортової складової у збільшенні ВВП України. Так, у торгівлі з основною країною-партнером України завжди спостерігається переважання імпорту товарів над експортом, а збільшення коефіцієнта технологічної залежності відбувалося внаслідок зростання обсягів імпорту високотехнологічної продукції. Тобто, економіка України перебуває на тому етапі розвитку, який залежить від імпорту, зокрема технологічного, що відповідає положенням теорії економічного зростання щодо країн, що розвиваються.

Взаємозв'язок між ВВП України у розрахунку на одну особу (Y_2) та такими індикаторами, як експортна квота (X_1), коефіцієнт покриття експортом імпорту (X_3), частка провідної країни-партнера в зовнішньоторговельному обороті (X_4), також був сильний, про що свідчить високе значення коефіцієнта кореляції ($R=0,929$). Коефіцієнт детермінації показав, що показник ВВП на одну особу в Україні у період 2012-2022 рр. на 86,5% залежав від динаміки експортної квоти, коефіцієнта покриття експортом імпорту, частки провідної країни-партнера в зовнішньоторговельному обороті, а на 13,5% - від інших факторів. Розрахункове значення критерію Фішера перевищує його табличне значення ($F(3,7)=14,91$), що підтверджує щільність взаємозв'язку між залежною та незалежними змінними.

Зв'язок ВВП на одну особу та зміною експортної квоти і коефіцієнта покриття експортом імпорту був обернений, а зв'язок з часткою провідної країни-партнера в зовнішньоторговельному обороті – прямий:

$$Y_2 = 14,1 - 1,95 \cdot X_1 - 1,71 \cdot X_3 + 0,31 \cdot X_4. \quad (2.3)$$

Як видно з рівняння 2.2, при збільшенні частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті на 1% відбувалося збільшення ВВП України у розрахунку на одну особу на 0,47%, а зростання на 1% коефіцієнта технологічної залежності сприяло збільшенню залежної змінної на 1,47% за інших рівних умов.

Отримані результати свідчать про позитивний вплив зростаючої динаміки індикаторів, які є дестимуляторами зовнішньоекономічної безпеки держави, на економічне зростання країни, що можемо пояснити вагомою роллю імпортової складової у збільшенні ВВП України. Так, у торгівлі з основною країною-партнером України завжди спостерігається переважання імпорту товарів над експортом, а збільшення коефіцієнта технологічної залежності відбувалося внаслідок зростання обсягів імпорту високотехнологічної продукції. Тобто, економіка України перебуває на тому етапі розвитку, який залежить від імпорту, зокрема технологічного, що відповідає положенням теорії економічного зростання щодо країн, що розвиваються.

Взаємозв'язок між ВВП України у розрахунку на одну особу (Y_2) та такими індикаторами, як експортна квота (X_1), коефіцієнт покриття експортом імпорту (X_3), частка провідної країни-партнера в зовнішньоторговельному обороті (X_4), також був сильний, про що свідчить високе значення коефіцієнта кореляції ($R=0,929$). Коефіцієнт детермінації показав, що показник ВВП на одну особу в Україні у період 2012-2022 рр. на 86,5% залежав від динаміки експортної квоти, коефіцієнта покриття експортом імпорту, частки провідної країни-партнера в зовнішньоторговельному обороті, а на 13,5% - від інших факторів. Розрахункове значення критерію Фішера перевищує його табличне значення ($F(3,7)=14,91$), що підтверджує щільність взаємозв'язку між залежною та незалежними змінними.

Рівняння лінійної регресії має вигляд:

$$Y_3 = 3,16 + 1,12 \cdot X_2 - 0,24 \cdot X_4 - 1,12 \cdot X_5. \quad (2.4)$$

Згідно з рівнянням 2.4, між індексом ВВП і імпортною квотою спостерігається пряма залежність: збільшення імпортової квоти на 1% сприяє зростанню індексу ВВП на 1,12% за інших незмінних умов. Водночас залежність між індексом ВВП та іншими двома показниками є оберненою: підвищення на 1% частки провідної країни-партнера в зовнішньоторговельному обороті зменшує індекс ВВП на 0,24%, а збільшення частки високотехнологічних товарів в експорті знижує його на 1,12% за тих самих умов.

Позитивний вплив імпортової квоти на ВВП пояснюється її важливістю у формуванні національної доданої вартості. Проте вплив частки провідного партнера на індекс ВВП у рівнянні 2.4 є негативним, що відрізняється від результатів, описаних у рівняннях 2.1-2.3, де цей показник мав позитивний ефект. Оборотна залежність між індексом ВВП та часткою провідного партнера може бути зумовлена часовими лагами, оскільки індекс ВВП розраховується на основі попередніх даних. Зниження торгівлі з Росією та зміна основного партнера позитивно вплинули на індекс ВВП. Водночас негативний вплив високотехнологічного експорту пов'язаний із низьким рівнем національної доданої вартості у цих товарах, оскільки вони мають значну імпорتنу складову, особливо у категорії «Електричні машини та обладнання».

Виявлено слабший, але все ж значний, взаємозв'язок між ВВП України (Y_1) та зміною експортної квоти (X_1) і коефіцієнта покриття експортом імпорту (X_3) ($R=0,787$). Коефіцієнт детермінації показав, що у 2012-2022 рр. динаміка ВВП України на 62% залежала від зміни цих показників, а на 38% — від інших факторів. Розрахункове значення критерію Фішера перевищило табличне ($F(2,8)=6,53$), що підтверджує тісний зв'язок між залежною і незалежними змінними. Похибка регресії не перевищувала 3%, що свідчить про статистичну достовірність отриманих результатів.

Взаємозв'язок між ВВП та експортною квотою і коефіцієнтом покриття експортом імпорту описується наступним рівнянням:

$$Y_1 = 17,2 - 1,54 \cdot X_1 - 1,81 \cdot X_3. \quad (2.5)$$

Отримані результати підтверджують залежність, описану раніше в рівнянні 2.3. Однак, згідно з рівнянням 2.5, вплив експортної квоти на ВВП був дещо меншим, тоді як вплив коефіцієнта покриття експортом імпорту — більшим. Зокрема, при збільшенні експортної квоти на 1% ВВП знижувався на 1,54%, а зростання коефіцієнта покриття експортом імпорту на 1% зменшувало ВВП на 1,81% за інших незмінних умов.

На другому етапі дослідження буде перевірено гіпотезу про залежність економічного зростання України від змін показників відповідності критеріям економічної безпеки. Вихідні дані для регресійного аналізу, наведені в таблиці А.2, були прологарифмовані, а розрахунок параметрів лінійної регресії проведено за допомогою програми Statistica 7.0.

Регресійний аналіз показав високий ступінь зв'язку ($R=0,926$) між динамікою ВВП України (Y_1) та показниками, що визначають рівень відповідності критеріям економічної безпеки для таких індикаторів, як експортна квота (X_{11}), коефіцієнт покриття експортом імпорту (X_{13}) та частка основного партнера у зовнішньоторговельному обороті (X_{14}).

$$Y_1 = 12,62 + 1,81 \cdot X_{11} - 1,72 \cdot X_{13} - 0,38 \cdot X_{14}. \quad (2.6)$$

Згідно з рівнянням 2.6, підвищення на 1% ступеня відповідності експортної квоти критеріям безпеки сприяло зростанню ВВП на 1,81%, що свідчить про позитивний вплив зниження експортної залежності на економічне зростання України. Водночас збільшення ступеня відповідності коефіцієнта покриття експортом імпорту на 1% призводило до зниження ВВП на 1,72%, а підвищення відповідності частки провідної країни-партнера на 1% — до зменшення ВВП на 0,38%. Негативний вплив цих показників узгоджується з попередніми результатами та пояснюється значною роллю імпортованих товарів (матеріалів, комплектуючих) у розвитку національного виробництва та створенні доданої вартості.

Коефіцієнт детермінації свідчить, що у 2012–2022 рр. динаміка ВВП України на 85,8% залежала від зміни ступеня відповідності зазначених трьох

показників критеріям безпеки, а на 14,2% — від інших факторів. Розрахункове значення критерію Фішера перевищувало табличне ($F(3,7)=14,189$), що підтверджує тісний зв'язок між залежною та незалежними змінними. Похибка регресії становила 1%, що свідчить про статистичну значущість результатів.

Аналогічний вплив та напрямок зв'язків були встановлені в результаті регресійного аналізу залежності ВВП на душу населення (Y_2) від показників ступеня відповідності критеріям безпеки експортної квоти (X_{11}), коефіцієнта покриття експортом імпорту (X_{13}) та частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті (X_{14}).

$$Y_1 = 7,92 + 1,95 \cdot X_{11} - 1,71 \cdot X_{13} - 0,30 \cdot X_{14}. \quad (2.7)$$

У рівнянні 2.7 виявлено сильний зв'язок між залежною та незалежними змінними, що підтверджується високим значенням коефіцієнта кореляції ($R=0,93$). Коефіцієнт детермінації свідчить про те, що зміна ВВП на одну особу на 86,5% залежала від змін у ступені відповідності критеріям безпеки трьох індикаторів, тоді як на 13,5% її динаміка була зумовлена іншими факторами. Розрахункове значення критерію Фішера ($F(3,7)=14,916$) перевищує табличне значення, що підтверджує тісний зв'язок між змінними. Похибка регресії була меншою за 3%, що свідчить про статистичну значущість результатів.

Результати регресійного аналізу також показали сильний зв'язок між ВВП на одну особу (Y_2) та показниками відповідності критеріям безпеки частки високотехнологічних товарів в імпорті (X_{16}) і коефіцієнта технологічної залежності (X_{17}), що підтверджується високим значенням коефіцієнта кореляції ($R=0,904$). Лінійне рівняння регресії, яке описує взаємозв'язок між змінними, має такий вигляд:

$$Y_2 = 6,15 + 2,53 \cdot X_{16} - 2,67 \cdot X_{17}. \quad (2.8)$$

Згідно з рівнянням 2.8, залежність ВВП на одну особу від рівня відповідності критеріям безпеки частки високотехнологічних товарів в імпорті була прямою: зростання незалежної змінної на 1% приводило до збільшення

залежної змінної на 2,53%. Водночас підвищення на 1% відповідності критеріям безпеки коефіцієнта технологічної залежності зменшувало ВВП на одну особу на 2,67% за інших рівних умов. Коефіцієнт детермінації свідчить, що зміна ВВП на одну особу на 81,8% була зумовлена відповідністю критеріям безпеки частки високотехнологічних товарів в імпорті та коефіцієнта технологічної залежності, тоді як 18,2% впливу мали інші фактори. Розрахункове значення критерію Фішера перевищувало табличне значення ($F(2,8)=18,043$), що підтверджує тісний зв'язок між змінними. Похибка регресії була меншою за 1%, що підтверджує статистичну значущість результатів.

Отже, результати підтвердили гіпотезу про залежність економічного зростання України від рівня зовнішньоторговельної безпеки. Найбільший позитивний вплив мали такі індикатори, як імпортна квота, частка провідного країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті та коефіцієнт технологічної залежності. Негативний вплив на економічне зростання справляли зміни експортної квоти, коефіцієнта покриття експортом імпорту та частки високотехнологічних товарів в експорті. Хоча статистично значимого зв'язку між економічним зростанням та часткою високотехнологічних товарів в імпорті не виявлено, збільшення відповідності цього показника критеріям безпеки позитивно впливало на ВВП України. Таким чином, кожен індикатор зовнішньоторговельної безпеки є важливим чинником для економічного зростання в Україні.

Висновки до розділу

1. Війна в Україні призвела до значного скорочення обсягів експорту, що на тлі меншого скорочення імпорту погіршило сальдо зовнішньої торгівлі. Це посилює загрози у сфері платіжного балансу, зменшило валютні надходження та здатність забезпечувати критично важливий імпорт. Блокування морських шляхів для експорту українських товарів до Азії та Африки з боку Росії призвело до зниження диверсифікації географічної та товарної структури зовнішньої торгівлі. Зростання частки

сільськогосподарської продукції в експорті при одночасному зменшенні частки високотехнологічних товарів підвищує ризик зниження валютної ефективності. Збільшення імпорту високотехнологічної продукції підсилює технологічну залежність економіки.

2. Динаміка індикаторів зовнішньоторговельної безпеки України за 2012-2022 рр. свідчить про посилення загроз через розбалансованість зовнішньої торгівлі, що проявляється у невідповідності коефіцієнта покриття експортом імпорту оптимальним значенням. Показники співвідношення експорту та імпорту до ВВП не відповідають критеріям економічної безпеки, відображаючи високу залежність економіки від зовнішньої торгівлі, особливо імпорту. Частка високотехнологічної продукції в експорті залишається низькою, тоді як імпорт високотехнологічної продукції зріс, що зумовило високий рівень технологічної залежності. Позитивною тенденцією є зниження загроз завдяки підвищенню диверсифікованості зовнішньої торгівлі та зменшенню частки основного партнера у зовнішньоторговельному обороті.

3. У 2012-2022 рр. економічне зростання України значною мірою залежало від зовнішньоторговельної безпеки. На зростання позитивно впливали зміни імпоротної квоти, частка провідного партнера в зовнішньоторговельному обороті та коефіцієнт технологічної залежності. Негативний вплив мали зміни експортної квоти, коефіцієнта покриття експортом імпорту та частки високотехнологічних товарів в експорті. Позитивним чинником для зростання було підвищення відповідності критеріям безпеки таких індикаторів, як експортна квота та частка високотехнологічних товарів в імпорті. Водночас, зміни у відповідності критеріям безпеки коефіцієнта покриття експортом імпорту, частки основного партнера у зовнішньоторговельному обороті та коефіцієнта технологічної залежності мали негативний вплив на економічне зростання.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЯ ПОКРАЩЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Аналіз основних шляхів зниження загроз для зовнішньої торговельної безпеки України

Для формування ефективної стратегії підвищення зовнішньоторговельної безпеки України, застосування SWOT-аналізу дозволяє оцінити ключові сильні та слабкі сторони, можливості та загрози у сфері зовнішньої торгівлі, враховуючи динаміку показників упродовж 2012-2022 рр. і вплив індикаторів зовнішньоторговельної безпеки на економічне зростання країни (підрозділ 2.1).

Сильні сторони включають:

Географічна диверсифікація. В результаті зниження частки провідної країни-партнера у загальному зовнішньоторговельному обороті, рівень відповідності цього індикатора критеріям безпеки значно покращився, що отримало оцінку 5 балів за шкалою. Проте, незважаючи на покращення, внесок цього фактора у формування зовнішньоторговельної безпеки залишався обмеженим. Значення коефіцієнта впливу цього фактора у регресійному аналізі (від 0,24 до 0,55) свідчить про помірний вплив змін рівня диверсифікованості на загальний рівень зовнішньоторговельної безпеки.

Зниження експортної залежності. Незважаючи на позитивні зміни у показнику експортної квоти, значення цього індикатора все ще перевищує граничне, що обмежує оцінку його впливу до 3 балів. Разом з тим, отримані коефіцієнти регресії (1,54 та 1,95) вказують на значний внесок зниження експортної залежності у зовнішньоторговельну безпеку, оскільки зменшення експортної залежності підвищує стійкість економіки до зовнішніх шоків.

Імпорт високотехнологічної продукції. Частка високотехнологічної продукції в імпорті, що перевищила граничне значення в останні роки, відображає зростаючу роль технологічного імпорту у розвитку економіки України. З огляду на 15,06% частки високотехнологічної продукції в імпорті у 2022 році, що на 99,6% відповідає критеріям безпеки, цей фактор оцінено в 3

бали. Позитивний вплив високотехнологічного імпорту на економічне зростання підтверджено результатами регресійного аналізу, що підкреслює важливість його підтримки у формуванні конкурентоспроможної економіки.

Таблиця 3.1

Матриця SWOT-аналізу сильних і слабких сторін зовнішньої торгівлі України з урахуванням критеріїв економічної безпеки

Сильні сторони	V_i	R_i	W_i	Слабкі сторони	V_m	R_m	W_m
1. Диверсифікованість зовнішньої торгівлі	5	0,18	0,9	1. Імпортна залежність	3	0,20	0,6
2. Зниження експортної залежності	3	0,22	0,66	2. Дисбаланс між експортом та імпортом	4	0,21	0,84
3. Високотехнологічність імпорту товарів	3	0,22	0,66	3. Низька високотехнологічність експорту товарів	5	0,24	1,2
4. Відновлення експорту в умовах війни	4	0,25	1,0	4. Технологічна залежність економіки	5	0,23	1,15
5. Скорочення обсягів імпорту паливно-мастильних матеріалів	4	0,13	0,52	5. Зростання частки сільськогосподарської продукції в експорті	4	0,12	0,48
Підсумкова оцінка сильних сторін	19	1	3,74	Підсумкова оцінка слабких сторін	21	1	4,27

Джерело: розроблено автором на основі [41; 42; 43]

Аналізуючи сучасну ситуацію у зовнішній торгівлі України, можна виділити низку сильних та слабких сторін, які впливають на загальний рівень зовнішньоторговельної безпеки.

Сильні сторони:

1. Здатність до відновлення експорту: Хоча експорт не повернувся до довоєнних рівнів січня-лютого 2022 року, його зростання у грудні 2022 р. на 31,6% порівняно з березнем 2022 р. відображає певну здатність економіки до адаптації, що сприяє покращенню платіжного балансу. Цей фактор отримав високу оцінку за важливістю з огляду на роль експорту у зміцненні економічної безпеки.

2. Зниження залежності від імпортних енергоресурсів: Скорочення імпорту товарів у групі «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки» на 7% сприяло зниженню енергетичної залежності та покращенню енергетичного балансу країни. За цим показником фактор отримав 4 бали, проте його вплив на

загальний рівень зовнішньоторговельної безпеки був відносно меншим порівняно з іншими факторами.

Слабкі сторони:

1. Імпортна залежність: Хоча імпортна квота протягом останніх років знижувалася, її показник залишався на високому рівні порівняно з критеріями безпеки, що оцінено в 3 бали. Високий рівень імпортової залежності означає, що зовнішні економічні ризики можуть негативно впливати на українську економіку, особливо в умовах кризи, що зумовило істотну вагу цього фактора у формуванні слабких сторін.

2. Дисбаланс між експортом та імпортом: Коефіцієнт покриття експорту імпортом лише на 66,5% відповідає критеріям безпеки, що свідчить про структурний дисбаланс у зовнішній торгівлі. Цей фактор отримав оцінку 4 бали, оскільки його вплив на економічне зростання України є значним, і за умов погіршення торговельного балансу він може знижувати рівень економічної стабільності.

3. Низька технологічність експорту та висока технологічна залежність: Частка високотехнологічної продукції в експорті на рівні лише 44,4% відповідності критеріям безпеки, разом із технологічною залежністю (35,3%), є одними з найбільш виражених слабких сторін. Оцінка в 5 балів відображає їх значний негативний вплив на конкурентоспроможність економіки України. Ці фактори також мають суттєву вагу у формуванні слабких сторін, оскільки низька високотехнологічність експорту обмежує валютні надходження, а технологічна залежність підвищує ризик зростання витрат на імпортозамінні технології.

Таким чином, для зміцнення зовнішньоторговельної безпеки важливо підтримувати відновлення експорту, продовжувати знижувати енергетичну залежність та стимулювати розвиток високотехнологічного виробництва.

За час повномасштабної війни частка сільськогосподарської продукції в експорті України зросла більш ніж на 10%. Це можна розглядати як позитивну тенденцію для відновлення експорту товарів у воєнних умовах, однак ми

врахували цей фактор як одну із сильних сторін. Водночас слабкою стороною цієї тенденції є погіршення структури експорту через збільшення частки сировини, що знижує частку продукції з високою доданою вартістю. На основі цього підходу і оцінено вагу цього фактора у загальному балансі слабких сторін зовнішньої торгівлі.

Як показано в таблиці 3.1, за результатами проведеного SWOT-аналізу, підсумкова оцінка сильних сторін зовнішньої торгівлі України становить 3,74 бала, що є нижчим за оцінку слабких сторін (4,27 бала). Отже, слабкі сторони переважають сильні.

Наступний етап стратегічного аналізу включає визначення можливостей і загроз у глобальному середовищі, що впливають на розвиток зовнішньої торгівлі України. Однією з ключових можливостей, яку українським експортерам слід активніше використовувати, є покращення доступу до ринку Європейського Союзу. Завдяки «Поглибленій та всеосяжній зоні вільної торгівлі між Україною та ЄС», що діє з січня 2016 року, українські підприємства, як експортери, так і імпортери, отримали нові переваги: скасування понад 98% мит у двосторонньому порядку, встановлення безмитних квот на ввезення окремих товарів до ЄС, доступ до Європейської мережі підприємств (EEN) для швидшого пошуку торговельних партнерів, а також використання програм підтримки розвитку малого і середнього бізнесу (COSME, SME Flagship) [44 -47].

Отже, Угода про асоціацію України з ЄС надала українським підприємствам унікальні можливості для збільшення обсягів експорту товарів, які користуються попитом на європейському ринку, а також для диверсифікації товарної структури експорту шляхом підвищення частки продукції з високою доданою вартістю, яка відповідає стандартам ЄС. Наприклад, експорт українських товарів до ЄС у 2021 році становив 26,792.9 млн доларів США, що на 52,8% більше порівняно з 2017 роком (17,533.4 млн доларів США), тоді як імпорт до України за цей період зріс на 39,2% (з 20,799.3 млн до 28,954.2 млн доларів США), що допомогло зменшити негативне сальдо зовнішньої торгівлі з

-3,265.9 млн до -2,161.3 млн доларів США [48]. Прискорене зростання експорту порівняно з імпортом вказує на більші переваги українських експортерів у зоні вільної торгівлі з ЄС порівняно з перевагами європейських виробників, що експортують до України. Враховуючи ці аспекти, ми оцінили можливості в рамках Угоди про асоціацію з ЄС найвищим балом, що також відображає їхню вагу у загальній оцінці можливостей (табл. 3.2).

Поряд із новими можливостями для українських експортерів, які відкрилися завдяки Угоді про асоціацію з ЄС, одним із ключових напрямів для зміцнення зовнішньоекономічної безпеки держави залишається географічна та товарна диверсифікація торгівлі. Зокрема, необхідно розглядати можливості виходу на ринки країн Африки та Азії. Важливо не лише збільшувати обсяги експорту сільськогосподарської продукції, а й розширювати експорт товарів із високою доданою вартістю, таких як машини, обладнання та прилади. Це сприятиме підвищенню валютної ефективності експорту й частково компенсуватиме низьку конкурентоспроможність українських підприємств на європейському ринку.

Таблиця 3.2

Матриця SWOT-аналізу можливостей і загроз для зовнішньої торгівлі України

Можливості	V _n	R _n	W _n	Загрози	V _p	R _p	W _p
1. Покращення доступу до ринку ЄС	5	0,32	1,6	1. Війна з Росією	5	0,35	1,75
2. Вихід на нові ринки (Азія, Африка)	3	0,2	0,6	2. Обмеження країнами-партнерами імпорту українських товарів	3	0,22	0,66
3. Використання міжнародної допомоги	5	0,25	1,25	3. Посилення конкуренції на світових ринках	4	0,21	0,84
4. Залучення до глобальних ланцюгів створення вартості	4	0,23	0,92	4. Зниження світових цін на с/г сировину	3	0,22	0,66
Підсумкова оцінка	17	1	4,37	Підсумкова оцінка	15	1	3,91

Джерело: розроблено автором на основі аналізу даних [41; 49-53]

Однак, в умовах війни можливості доставки товарів у ці регіони обмежені через труднощі з морською логістикою. Крім того, політична нестабільність у багатьох країнах Африки та Азії ускладнює торгівлю, що призвело до зниження товарообігу з ключовими партнерами, такими як Китай, Єгипет, Нігерія тощо. Враховуючи ці фактори, ми оцінили потенціал розвитку торгівлі з країнами

Африки та Азії на середньому рівні. Однак значення цих можливостей для зовнішньоторговельної безпеки України залишається високим, оскільки вони сприятимуть розширенню експортних напрямів і посиленню ефекту масштабу вітчизняного виробництва.

Завдяки підписанню Угоди про асоціацію з ЄС, Україна отримала розширені можливості для залучення міжнародної підтримки на розвиток малих і середніх підприємств, зокрема через спільну програму Європейської комісії та Європейського інвестиційного банку «Флагманська ініціатива з підтримки малого і середнього бізнесу» [54]. Грантові кошти програми спрямовуються на адаптацію українських МСП до нових умов ринкового середовища в зоні вільної торгівлі з ЄС. Після завершення війни Україна також розраховує на фінансову допомогу міжнародних партнерів для відбудови економіки, включаючи реконструкцію житлових, інфраструктурних та промислових об'єктів. Оцінюючи перспективу використання міжнародної допомоги для посилення зовнішньоторговельної безпеки в 5 балів, ми маємо на увазі інвестування коштів не просто в відновлення підприємств, а в їх модернізацію за стандартами Індустрії 4.0, що дозволить покращити структуру експорту.

Оцінка перспектив участі України в глобальних ланцюгах створення вартості (ГЛСВ) базується на аналізі рівня включення українських виробників у міжнародні виробничі мережі. Рівень інтеграції економіки України в ГЛСВ є високим: у 2010-2020 роках цей показник коливався в межах 45-50%, а від'ємний індекс позиції України у ГЛСВ знизився до -0,07 у 2020 році [55], що свідчить про зростання імпорту матеріалів і напівфабрикатів разом із збільшенням експорту готової продукції. Тому високий рівень залучення українських виробників у ГЛСВ дозволяє оцінити потенціал цього чинника для зміцнення зовнішньоторговельної безпеки на 4 бали, а вагу фактора – на рівні 0,23, оскільки у глобальній економіці спеціалізація на виробництві проміжних товарів набуває більшої значущості порівняно із забезпеченням повного циклу виробництва кінцевої продукції.

Поряд із можливостями у зовнішньому середовищі виникають і низка загроз, що впливають на внутрішні процеси в економіці України та можуть погіршити умови торгівлі з міжнародними партнерами, знижуючи рівень зовнішньоторговельної безпеки. Найсерйознішою загрозою для національної безпеки залишається війна з Росією. Її вплив на зовнішню торгівлю пов'язаний з окупацією частини території України, знищенням промислових підприємств внаслідок обстрілів, втратою людського капіталу, руйнуванням транспортної інфраструктури та блокуванням чорноморських портів. Війна поглиблює такі загрози, як значне зниження обсягів експорту та імпорту, втрата ринків збуту аграрної і металургійної продукції, зменшення ефективності експорту, зростання технологічної та імпортової залежності, а також падіння експорту машинобудівної продукції [50]. У зв'язку з цим вплив загроз, пов'язаних з війною, оцінено на максимально можливому рівні, оскільки вони охоплюють усі сфери життєдіяльності країни.

Незважаючи на дію зони вільної торгівлі України з ЄС, українські експортери все ще зіштовхуються з бар'єрами у вигляді технічних вимог і стандартів, що діють у країнах ЄС щодо імпортованих товарів. Чимало підприємств, особливо малих і середніх (МСП), стикаються з труднощами у відповідності своєї продукції європейським стандартам. В умовах війни ці труднощі посилюються: через блокування морських шляхів для експорту Україна отримала дозвіл на транспортування сільськогосподарської продукції через території країн ЄС, однак деякі держави (Польща, Словаччина, Угорщина) ввели тимчасове ембарго на імпорт низки українських сільгоспкультур, таких як пшениця, кукурудза, ріпак, насіння соняшника [56]. Таким чином, попри існування загальних інституційних правил, ухвалених Європейською комісією, певні зміни в торговельних умовах з боку окремих країн-членів ЄС можуть зменшувати позитивні ефекти від лібералізації торгівлі. Проте такі обмеження не є масовими — обмеження запровадили лише три країни і лише щодо декількох видів аграрної продукції до кінця 2023 року [57]. Тому прояв цього фактора ми оцінили в 3 бали, а його вага залишається порівняно низькою.

Посилення конкуренції на світових ринках є суттєвою загрозою для українських експортерів, оскільки в умовах війни підприємства здебільшого спрямовують ресурси на підтримання існуючих виробничих потужностей, а не на модернізацію чи розвиток. У разі тривалих бойових дій це може призвести до значного технологічного відставання від торговельних партнерів. Водночас, в умовах війни та на етапі відновлення конкурентоспроможність продукції українського військово-промислового комплексу має перспективу зростання, що дозволить дещо знизити загрозу технологічного відставання. Тому фактор оцінено досить високо (4 бали), але не максимально. Слабшою загрозою є можливе зниження світових цін на сільськогосподарську продукцію, хоча глобальний попит на продовольство залишається високим. Однак, враховуючи значну частку сільськогосподарської сировини в експорті України, зниження цін на зернові культури негативно вплине на ефективність експорту. Зважаючи на це, цей фактор оцінено в 3 бали з вагомістю 0,22.

Результати аналізу можливостей та загроз зовнішньої торгівлі України показують переважання можливостей над загрозами ($O > T$) при існуючих слабких сторонах над сильними ($S < W$). Така стратегічна позиція, визначена відповідно до таблиці 3.2, передбачає орієнтацію на стратегію підвищення конкурентоспроможності та формулювання нових торговельних позицій. Головною метою цієї стратегії є усунення недоліків та активна протидія загрозам у зовнішньоторговельній діяльності, як зазначено в таблиці 1.3.

На основі проведеного дослідження можна виділити такі стратегічні напрями зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці України:

1. Розвиток військово-промислового комплексу: Для зниження ризиків, пов'язаних із війною, важливо забезпечити стабільне функціонування та розвиток підприємств військово-промислового комплексу навіть у воєнний час. Україна має потенціал для розвитку виробництва озброєння завдяки значному практичному досвіду, набутому в умовах реальних бойових дій. Нарощування виробництва військової техніки та зброї сприятиме

пришвидженню перемоги та створить базу для повоєнного економічного відновлення.

2. Розвиток високотехнологічного експорту: Для посилення конкурентоспроможності українських товарів на світовому ринку слід розвивати галузі, орієнтовані на експорт продукції з високим рівнем доданої вартості. Підтримка державою високотехнологічних експортоорієнтованих підприємств має включати сприяння у реалізації інноваційних проєктів, модернізації та розширенні виробничих потужностей. Після завершення війни доцільно залучати міжнародну допомогу у вигляді грантів для відбудови промислових об'єктів, адаптованих до вимог Індустрії 4.0, що дозволить знизити слабкі сторони, зокрема низьку високотехнологічність експорту.

3. Диверсифікація продукції для європейських ринків: З метою подолання загроз, пов'язаних з обмеженнями на сільськогосподарську продукцію у деяких країнах ЄС, доцільно зменшити аграрну складову експорту до Європи, натомість зосередившись на продукції з високою доданою вартістю. Це можливо досягти шляхом розвитку підприємств із переробки сільськогосподарської сировини на готову продукцію. Такий крок також знижує вплив ризиків, пов'язаних з коливаннями цін на сировинні товари.

4. Пошук нових ринків збуту: Для зменшення залежності від європейського ринку та забезпечення стабільності в експорті готових продуктів харчування, що регулюється фітосанітарними нормами і квотами, слід орієнтуватися на нові ринки, зокрема в країнах Африки та Азії. Створення програм для виходу на ці ринки дозволить збільшити географічну диверсифікацію експорту, що підсилить стійкість зовнішньоторговельної діяльності України.

3.2. Прогноз перехідних результатів здійснення стратегії зовнішньої торговельної безпеки України

Для ефективного моніторингу реалізації стратегії зовнішньоторговельної безпеки України, орієнтованої на період понад 5 років, важливо запровадити

механізм короткострокового контролю, що дозволить здійснювати коригування в разі необхідності. Основою цього контролю є встановлення контрольних показників, які слугуватимуть орієнтирами для оцінки прогресу у протидії загрозам зовнішньоторговельної безпеки та підтримці сталого економічного зростання.

Методичний підхід, заснований на екстраполяції тренду, дозволяє отримати прогнозні значення індикаторів зовнішньоторговельної безпеки, які сприятимуть необхідним темпам зростання економіки України. В рамках підрозділу 2.3 було визначено, що найбільший вплив на динаміку ВВП України у фактичних цінах мають два ключові показники: частка провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті та коефіцієнт технологічної залежності.

Першим етапом прогнозування є визначення прогнозних значень ВВП на період 2024-2026 років. Трендова модель ВВП, побудована на основі даних за 2012-2022 роки, дозволяє оцінити, як цей показник може змінюватися у короткостроковій перспективі. З огляду на 19,6% скорочення ВВП у період війни (з 199770 млн дол. США у 2021 р. до 160500 млн дол. США), для досягнення економічного відновлення річні темпи приросту повинні становити не менше 20%.

На рисунку 3.1 показано, що найвища ймовірність (57,7%) належить сценарію зміни ВВП за поліноміальною функцією другого порядку, що забезпечує середньорічні темпи приросту на рівні 23,4%. Таким чином, за умови завершення воєнних дій у 2023 р. очікується, що ВВП у фактичних цінах зросте з 269986 млн дол. США у 2024 р. до 365462 млн дол. США у 2026 р.

Така прогнозована динаміка свідчить про потенціал економічного відновлення України при належній реалізації стратегії зовнішньоторговельної безпеки, орієнтованої на зниження залежності від окремих країн-партнерів та підвищення технологічної незалежності.

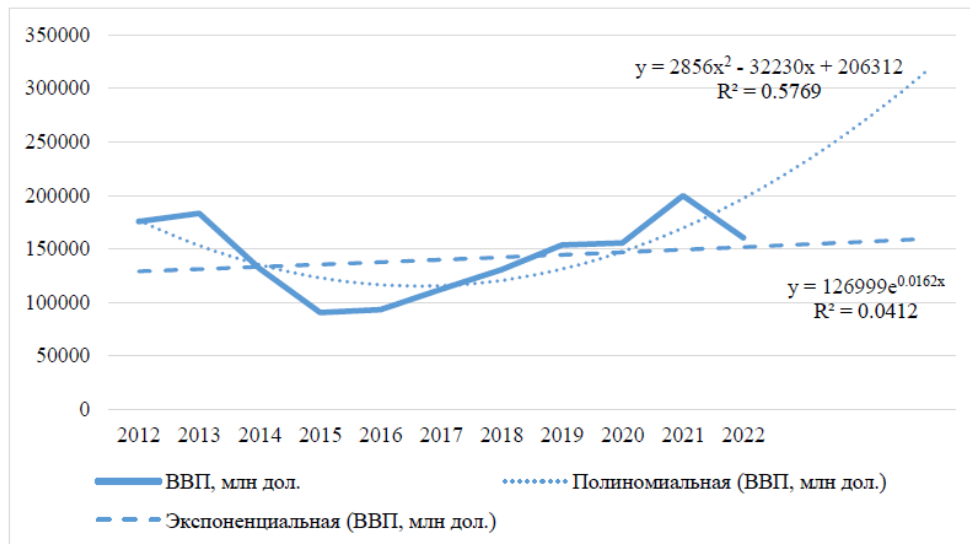

Рис. 3.1. Динаміка та прогноз ВВП України у фактичних цінах у період 2012-2026 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [39]

Для побудови прогнозних сценаріїв для рівняння 2.1, яке враховує вплив частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті та коефіцієнта технологічної залежності на ВВП, використано трендові функції для обох показників.

За результатами розрахунків, з ймовірністю 82,4% найбільш ймовірним є сценарій зниження частки провідної країни-партнера за степеневою функцією. Це свідчить про послідовне зниження залежності України від одного партнера, що є позитивним з точки зору диверсифікації зовнішньої торгівлі. За прогнозом, частка провідної країни-партнера зменшиться з 14,2% у 2022 році до 10,1% у 2026 році.

Для коефіцієнта технологічної залежності, який відображає імпортозалежність країни в аспекті технологічних продуктів та напівфабрикатів, ймовірність обраного сценарію зростання за лінійною функцією становить 61,6%. Це означає, що, попри зусилля з імпортозаміщення, залежність від технологічного імпорту має тенденцію до зростання в короткостроковій перспективі, збільшуючись з 2,8 у 2022 році до 3,4 у 2026 році.

Таким чином, прогнозовані зміни в цих показниках дозволяють оцінити майбутні можливості й ризики для зовнішньоторговельної безпеки України. Зниження залежності від окремих країн-партнерів є важливим кроком до зміцнення економічної незалежності, водночас збільшення технологічної залежності вимагає продовження політики стимулювання внутрішнього виробництва високотехнологічної продукції.

Рис. 3.2. Динаміка та прогноз частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті та коефіцієнта технологічної залежності України у 2012-2026 рр.

Джерело: побудовано автором

На основі прогнозної динаміки частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті та коефіцієнта технологічної залежності, можна зробити висновки про їхній вплив на зростання ВВП у фактичних цінах. Зокрема, зниження частки провідної країни-партнера сприятиме зменшенню торговельної залежності від окремої країни, тоді як поступове збільшення коефіцієнта технологічної залежності відображає зростаючий попит на імпортні технології для відновлення та розвитку промисловості.

Згідно з розрахунками, найбільше зменшення частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті на 3,1% відбудеться у 2024 році. У наступні два роки цей показник продовжуватиме знижуватися більш помірно, на 2,87% та 2,68% відповідно (табл. 3.3). Водночас коефіцієнт

технологічної залежності показує максимальне зростання на 3,19% у 2024 році, яке поступово знижуватиметься до 2,99% у 2026 році.

Підставивши ці дані у рівняння 2.1, розраховуємо прогнозне щорічне зростання ВВП на рівні 11,8% у фактичних цінах на період 2024-2026 рр., що досягається в основному за рахунок змін у розглянутих індикаторах. Це свідчить про позитивний внесок зовнішньоторговельної безпеки в економічне зростання України та вказує на можливість забезпечення більшої частини цільового щорічного приросту ВВП завдяки структурним змінам у торгівлі та технологічній політиці.

Таблиця 3.3

Прогнозування зміни ВВП України як функції від змін частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обороті та коефіцієнта технологічної залежності

Рік	Прогнозне значення індикатора		Зміна індикатора, % до попереднього року		Прогнозне значення зміни ВВП, %
	Частка провідної країни-партнера у загальному ЗТО, %	Коефіцієнт технологічної залежності	Частка провідної країни-партнера у загальному ЗТО	Коефіцієнт технологічної залежності	
2024	10,67	3,2	-3,10	3,19	11,88
2025	10,36	3,3	-2,87	3,09	11,86
2026	10,08	3,4	-2,68	2,99	11,84

Джерело: розраховано автором

Згідно з прогнозованими показниками, ВВП України на одну особу демонструє позитивну динаміку, що є важливим індикатором економічного зростання, зокрема в умовах післявоєнного відновлення (див. рівняння 2.3). На основі аналізу та застосування поліноміальної функції другого порядку, найімовірнішим є сценарій, за яким середньорічні темпи приросту ВВП на душу населення становитимуть 22%, що перевищує необхідний рівень у 20% для стабільного економічного відновлення.

Прогноз показує, що ВВП на душу населення зросте з 6437,6 дол. США у 2024 році до 8631,6 дол. США у 2026 році (рис. 3.3). Це свідчить про поступове повернення до докризового рівня, а також про ефективність стратегії, яка враховує зовнішньоторговельні індикатори, включно зі зниженням залежності

від провідного торговельного партнера та зростанням коефіцієнта технологічної залежності. Така динаміка є позитивним сигналом для економіки, що відновлюється, оскільки зростання ВВП на одну особу сприяє підвищенню загального рівня добробуту населення та посилює конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку.

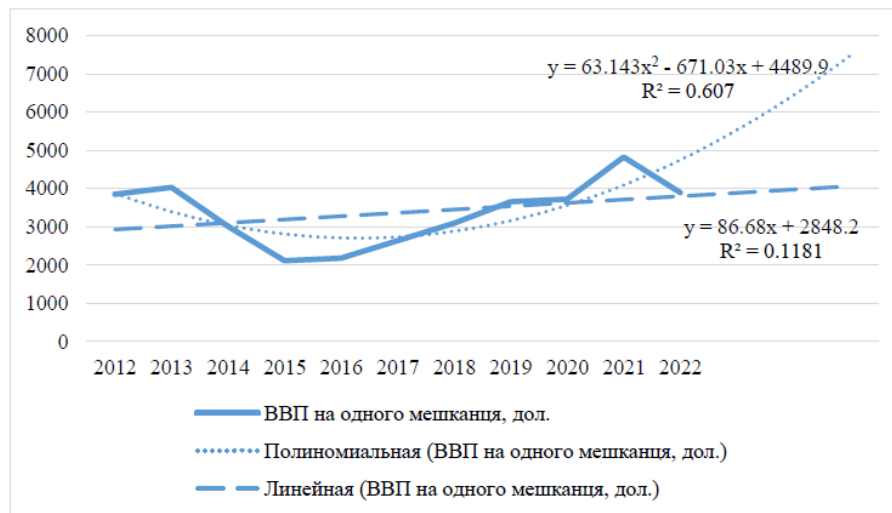

Рис. 3.3. Динаміка та прогноз ВВП України у розрахунку на одну особу у період 2012-2026 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [39]

Результати регресійного аналізу показали, що між ВВП України на душу населення та змінами в експортній квоті, коефіцієнті покриття імпорту експортом і часткою основного торговельного партнера у зовнішньоторговельному обігу існує сильний зв'язок (див. рівняння 2.3). Побудова прогнозних сценаріїв для цих показників зовнішньоторговельної безпеки на 2024-2026 роки дозволить обчислити їхні прогнозні значення та оцінити, як їхня динаміка впливатиме на зміну ВВП на душу населення. За прогнозами, найімовірніший сценарій для експортної квоти (50,9%) передбачає її подальше зниження за лінійною функцією, тоді як для коефіцієнта покриття імпорту експортом найвірогідніший сценарій (35,5%) вказує на зростання за поліноміальною функцією третього порядку (рис. 3.4). Отже, очікується, що експортна квота зменшиться з 34,1% у 2022 році до 30,1% у 2026 році, а коефіцієнт покриття імпорту експортом зросте з 0,79 до 1,43 за цей період.

Рис. 3.4. Динаміка та прогноз експортної квоти та коефіцієнту покриття експортом імпорту України у 2012-2026 рр.

Джерело: побудовано автором

Для прогнозування змін ВВП України на душу населення на період 2024-2026 років, обумовлених динамікою експортної квоти, коефіцієнтом покриття імпорту експортом і часткою основного торговельного партнера у зовнішньоторговельному обігу, розрахуємо відсоткову зміну цих показників. Динаміка частки основного партнера у зовнішньоторговельному обігу представлена в таблиці 3.3. Наші розрахунки показують, що експортна квота щорічно зменшуватиметься приблизно на 2,5% (табл. 3.4), а темпи зростання коефіцієнта покриття імпорту експортом перевищуватимуть 10% на рік. Підставивши прогнозні щорічні зміни показників у рівняння 2.3, ми отримаємо негативні прогнозні значення щорічних змін ВВП на душу населення. Отже, прогнозована динаміка експортної квоти, коефіцієнта покриття імпорту експортом і частки основного партнера не сприятиме зростанню ВВП на душу населення у 2024-2026 роках, а навпаки, призведе до його зниження. У зв'язку з цим важливо забезпечити економічне зростання шляхом зміни показників, зростання яких позитивно впливає як на зовнішньоекономічну безпеку, так і на ВВП.

Таблиця 3.4

Прогнозування зміни ВВП України у розрахунку на одну особу як функції від зміни окремих індикаторів зовнішньоторговельної безпеки

Рік	Прогнозні значення індикаторів		Зміна індикатора, % до попереднього року			Прогнозне значення зміни ВВП на одну особу, %
	Експортна квота, %	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	Експортна квота, %	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	Частка провідної країни-партнера у загальному ЗТО, %	
2024	31,7	1,06	-2,46	10,9	-3,1	-0,7
2025	30,9	1,22	-2,53	14,4	-2,8	-6,5
2026	30,1	1,43	-2,59	17,2	-2,6	-11,2

Джерело: розраховано автором

Для прогнозування індексу ВВП України скористаємося прогнозними даними ВВП у фактичних цінах, розрахованими на основі тренду, представленого на рисунку 3.1. Згідно з нашими обчисленнями, у 2024-2026 роках індекс ВВП щороку становитиме 116%. Щоб визначити прогнозовану зміну індексу ВВП України на 2024-2026 роки залежно від змін індикаторів зовнішньоторговельної безпеки, згідно з рівнянням 2.4 (підрозділ 2.3), створимо сценарії для імпоротної квоти та частки високотехнологічних товарів в експорті; прогнозні значення частки основного торговельного партнера у зовнішньоторговельному обігу вже розраховані (див. табл. 3.3).

Найбільш ймовірний сценарій зміни імпоротної квоти (70,2%) передбачає її подальше зниження відповідно до степеневі функції (рис. 3.5). Частка високотехнологічних товарів в експорті також демонструє тенденцію до зниження, що прогнозується на основі тренду поліноміальної функції другого порядку з ймовірністю 13,5%, яка є найвищою серед розглянутих функціональних залежностей. Наші обчислення показують, що коефіцієнт імпоротної залежності у 2024 році зросте до 37,4% (порівняно з 36,5% у 2022 році), проте, ймовірно, знизиться до 37,1% у 2025 році і до 36,7% у 2026 році. Прогнозується також, що частка високотехнологічних товарів в експорті зменшиться з 5,9% у 2023 році до 5,4% у 2026 році.

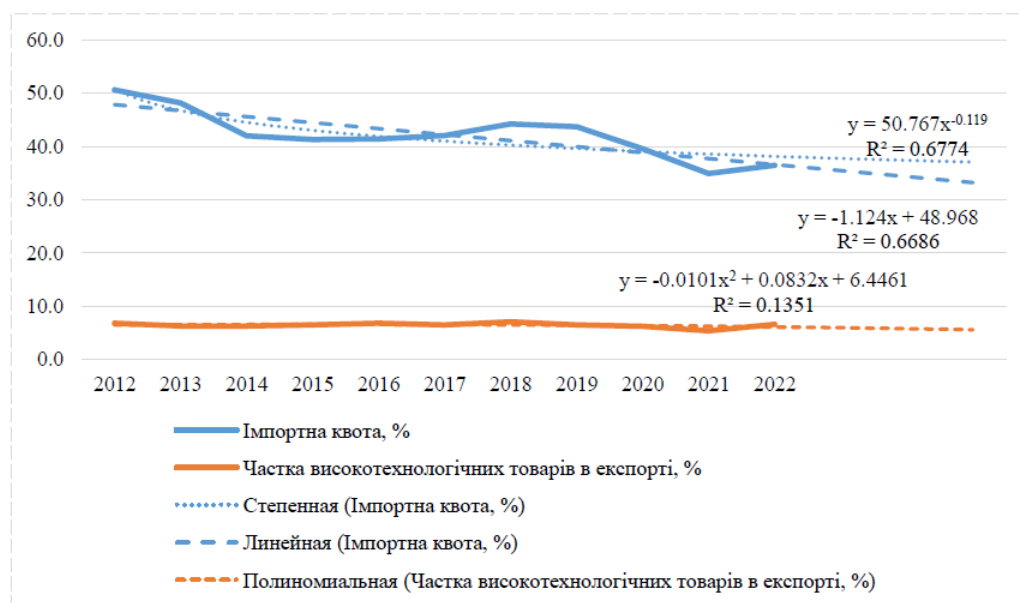

Рис. 3.5. Динаміка та прогноз імпортої квоти та частки високотехнологічних товарів в експорті України у 2012-2026 рр.

Джерело: побудовано автором за даними

Для прогнозування зміни індексу ВВП України на 2024-2026 роки, зумовленої динамікою таких показників, як імпортова квота, частка провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обігу та частка високотехнологічних товарів в експорті, використаємо взаємозалежність цих індикаторів (див. рівняння 2.4). За нашими розрахунками, імпортова квота щорічно зменшуватиметься менш ніж на 1% (табл. 3.5). Найбільше скорочення частки високотехнологічних товарів в експорті може відбутися у 2026 році (-3,7%). Підставивши прогнозовані щорічні зміни цих показників у рівняння 2.4, ми отримуємо позитивні значення щорічної зміни індексу ВВП України. Таким чином, прогнозована динаміка імпортої квоти, частки основного партнера у зовнішньоторговельному обігу та частки високотехнологічної продукції в експорті сприятиме зростанню індексу ВВП у 2024-2026 роках у середньому на 6,5%.

Однак, для забезпечення економічного відновлення України у повоєнний період необхідно досягти щорічного зростання індексу ВВП на рівні 16%. Це означає, що близько 10% зростання індексу ВВП мають забезпечити інші чинники.

Таблиця 3.5

Прогнозування зміни індексу ВВП України як функції від зміни окремих індикаторів зовнішньоторговельної безпеки

Роки	Прогнозні значення індикаторів			Розрахунок зміни, %			Зміна індексу ВВП, %
	Імпортна квота, %	Частка провідної країни-партнера у загальному ЗТО, %	Частка високотех. товарів в експорті, %	Імпортна квота	Частка провідної країни-партнера у загальному ЗТО	Частка високотех. товарів в експорті	
2024	37,4	10,67	5,8	-0,94	-3,1	-2,8	6,00
2025	37,1	10,36	5,6	-0,87	-2,8	-3,2	6,51
2026	36,7	10,08	5,4	-0,81	-2,6	-3,7	7,05

Джерело: розраховано автором

Дослідження показало, що розробка стратегії зовнішньоекономічної безпеки України на період 2024-2030 років та її реалізація після завершення бойових дій у 2024 році можуть забезпечити щорічне збільшення ВВП у фактичних цінах на 11,8% у 2024-2026 роках. Це зростання буде спричинене зменшенням частки основного торговельного партнера у зовнішньоторговельному обігу та невеликим збільшенням коефіцієнта технологічної залежності. Водночас зниження експортної квоти та частки основного партнера в обігу при одночасному зростанні коефіцієнта покриття експортом імпорту може призвести до середнього щорічного зменшення ВВП на душу населення на 6,2%.

Протягом перших трьох років реалізації стратегії існуватиме висока ймовірність щорічного збільшення індексу ВВП України в середньому на 6,5%, головним чином завдяки зменшенню частки основного партнера у зовнішньоторговельному обігу та скороченню частки високотехнологічної продукції в експорті.

Висновки до розділу

1. Стратегічна позиція зовнішньої торгівлі України демонструє переважання слабких сторін над сильними та більшу кількість можливостей порівняно із загрозами. Поточна ситуація у зовнішній торгівлі формується під

впливом її слабких сторін, які можуть бути послаблені за рахунок можливостей зовнішнього середовища. Тому для підвищення зовнішньоторговельної безпеки доцільно обрати стратегію, спрямовану на формування нових позицій і підвищення конкурентоспроможності, що передбачає усунення існуючих недоліків та протидію загрозам. Стратегічні напрями мінімізації загроз зовнішньоторговельній безпеці України повинні включати: (1) розвиток національних підприємств військово-промислового комплексу із врахуванням досвіду бойових дій та залученням іноземних інвестицій; (2) підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств, що виготовляють високотехнологічну продукцію; (3) ефективне використання міжнародної грантової допомоги для відновлення промислових підприємств із перспективою розвитку Індустрії 4.0; (4) збільшення частки продукції з високою доданою вартістю в експорті завдяки розвитку переробки сільськогосподарської сировини; (5) підвищення географічної диверсифікації експорту шляхом освоєння нових ринків, зокрема країн Африки та Азії.

2. Стратегія зовнішньоекономічної безпеки України на 2024-2030 роки, у разі її реалізації після завершення бойових дій у 2024 році, здатна принести позитивні результати у зовнішній торгівлі у 2024-2026 роках. Зокрема, прогнозується щорічне зростання ВВП у фактичних цінах на рівні 11,8%, завдяки зниженню частки основного партнера у зовнішньоторговельному обігу та помірному зростанню коефіцієнта технологічної залежності. Також існує значна ймовірність щорічного зростання індексу ВВП України в середньому на 6,5%, що зумовлене зменшенням частки основного партнера у зовнішньоторговельному обігу та частки високотехнологічної продукції в експорті. Однак, можливе щорічне зниження ВВП на душу населення на 6,2% через скорочення експортної квоти та частки основного партнера у зовнішньоторговельному обігу, а також зростання коефіцієнта покриття імпорту експортом, що може спричинити спадну тенденцію.

ВИСНОВКИ

1. Стан зовнішньоторговельної безпеки та економічне зростання. Зовнішньоторговельна безпека України суттєво впливає на економічне зростання, залежачи від забезпеченості ресурсами, якості робочої сили, розвитку інфраструктури та конкурентоспроможності ключових галузей. Вона забезпечує досягнення національних інтересів шляхом ефективної участі у міжнародному поділі праці, інтегруючи вітчизняних виробників у глобальні ланцюги створення вартості.

2. Стратегічне управління як основа зовнішньоторговельної безпеки. Досягнення оптимального балансу між експортом та імпортом можливе через стратегічне управління зовнішньою торгівлею, що передбачає збалансоване використання імпортозаміщення, лібералізації торгівлі та протекціонізму. Це включає підтримку МСП, сталий розвиток та збереження певних торговельних бар'єрів, особливо для стратегічних товарів.

3. Важливість стратегії зовнішньоторговельної безпеки для національних інтересів. Розробка стратегії зовнішньоторговельної безпеки є інструментом протидії загрозам. Обґрунтування її стратегічних напрямів передбачає оцінку зовнішньоторговельної безпеки за допомогою індикаторного методу, SWOT-аналізу та регресійного аналізу, а також прогнозування динаміки основних показників.

4. Вплив війни на зовнішньоторговельну безпеку. Війна загострила загрози для платіжного балансу, знизила валютну виручку та зменшила можливості забезпечення критичного імпорту. Блокування морських шляхів знижує диверсифікацію зовнішньої торгівлі, посилюючи загрози технологічної залежності через зростання імпорту високотехнологічних товарів.

5. Загрози для зовнішньоторговельної безпеки за останні 10 років. Аналіз індикаторів свідчить про загострення загроз, зокрема через низький коефіцієнт покриття імпорту експортом та високу технологічну залежність. Проте, частка провідної країни-партнера в зовнішньоторговельному обороті знизилась, що сприяло зростанню диверсифікації.

6. Взаємозв'язок зовнішньоторговельної безпеки та економічного зростання. Прискоренню економічного зростання України у 2012-2022 рр. сприяли позитивні зміни імпоротної квоти та коефіцієнта технологічної залежності. Натомість, високий рівень експортної квоти та низька частка високотехнологічних товарів в імпорті мали негативний вплив.

7. Вибір стратегії. Зміцнення зовнішньоторговельної безпеки досягається шляхом стратегії формування нових позицій і підвищення конкурентоспроможності. Стратегічні напрямки включають розвиток ВПК, підвищення конкурентоспроможності високотехнологічних виробництв, збільшення доданої вартості в експорті та диверсифікацію географічної структури експорту.

8. Економічний ефект реалізації стратегії на 2024-2030 рр.. Реалізація стратегії зовнішньоекономічної безпеки може забезпечити економічне зростання через розвиток зовнішньої торгівлі. Відбуватиметься щорічне зростання ВВП за рахунок зниження частки провідної країни-партнера у зовнішньоторговельному обігу. Водночас можливе скорочення ВВП на душу населення через зниження експортної квоти та одночасне зростання коефіцієнта покриття імпорту експортом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bajwa, S., Siddiqi, M. W. Trade openness and its effects on economic growth in selected South Asian countries: a panel data study. World Academy of Science, Engineering and Technology. 2011. №50(2). pp. 1073-1078.
2. Zeren, F., Ari, A. Trade openness and economic growth: A panel causality test. International journal of business and social science. 2013. №4(9).
3. Gries, T., Redlin, M. Trade openness and economic growth: a panel causality analysis. In: International conferences of RCIE, KIET, and APEA. 2012. March, pp. 16-18.
4. Hye, Q. M. A., Lau, W. Y. Trade openness and economic growth: empirical evidence from India. Journal of Business Economics and Management. 2015. №16(1). pp. 188-205.
5. Fetahi-Vehapi, M., Sadiku, L., Petkovski, M. Empirical analysis of the effects of trade openness on economic growth: An evidence for South-East European countries. Procedia Economics and Finance. 2015. №19. pp.17-26.
6. Keho, Y. The impact of trade openness on economic growth: The case of Cote d'Ivoire. Cogent Economics & Finance. 2017. №5(1). p.13-32.
7. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року. Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&tag=MetodichniRekomendatsii>.
9. Третяк В. В., Гордієнко Т. М. Економічна безпека: сутність та умови формування. Економіка та держава. 2010. № 1. С. 6 – 8.
10. Варналій З.С. Економічна безпека: навчальний посібник. К. : Знання, 2009. 648 с.
11. Гнатенко В. Основні складові економічної безпеки держави. Державне управління. 2021. №1 (7). URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/143>.

12. Миценко І.М., Бабець І.Г. Трансформація системи управління зовнішньоекономічною та інвестиційною безпекою України в умовах глобалізації: монографія. Кропивницький: ЦНТУ, Поліграф-Сервіс, 2021. - 464 с.

13. Сухоруков А.І., Мошенський С.З., Петрук О.М. Національна економічна безпека: навч. посібник / за ред. А. І. Сухорукова. Житомир: Рута, 2010. 384 с.

14. Бобиль В. В., Лоскутова Г. А., Дронь М. А. Ризики та джерела загроз зовнішньоекономічної безпеки України. Review of transport economics and management. 2022. Iss. 8(24). URL: <https://doi.org/10.15802/rtem2022/257978>.

15. Кизим М.О., Полякова О.Ю., Шликова В.О. Оцінка зовнішньоторговельної безпеки України в контексті включення у ланцюги доданої вартості. Аналітична довідка. Харків: Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, 2019. 19 с.

16. Adıgüzel Selminaz. Strategies in International Trade. International Journal of Science and Research (IJSR). 2020. Vol. 9 (10). URL: https://www.researchgate.net/publication/344955409_Strategies_in_International_Trade_International_Journal_of_Science_and_Research_IJSR.

17. Mixed Strategy. URL: www.altayli.net/alternatif-sanayilesme-dis-ticaret-stratejileri-ve-24-ocak-kararlari.html.

18. Drezner, D. W. U.S. Trade Strategy Free Versus Fair. US Council on Foreign Relations. 2006. URL: <https://faculty.fiu.edu/~revellk/pad3034/Drezner.pdf>.

19. Burfisher M. E. and Zahniser S. Multilateralism and Regionalism: Dual Strategies for Trade Reform. URL: <https://www.ers.usda.gov/amber-waves/2003/september/multilateralism-and-regionalism-dual-strategies-for-trade-reform/>.

20. National Export Strategy – 2023. Trade Promotion Coordinating Committee. URL: <https://www.trade.gov/national-export-strategy>.

21. Lane N. Manufacturing Revolutions: Industrial Policy and Industrialization in South Korea. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3890311.

22. Towards open and fair world-wide trade. URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/trade_en.

23. Implementing and enforcing EU trade agreements. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/enforcement-and-protection/implementing-and-enforcing-eu-trade-agreements_en.

24. Legal provisions of COM(2021) 66 - Trade Policy Review - An Open, Sustainable and Assertive Trade Policy. URL: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvhdsc8bljza_j9vvik7m1c3gyxp/vlgfhx3uw_mzw.

25. Dawidczyk A. Analiza strategiczna jako narzędzie planowania strategii bezpieczeństwa narodowego. Studia Politologiczne. 2014. Vol. 34. URL: <http://www.studiapolitologiczne.pl/Analiza-strategiczna-njako-narzedzie-planowania-nstrategii-bezpieczenstwa-narodowego,115872,0,1.html>.

26. Nazarko Ł., Szpilko D., Jankowska J. Scope and methods of strategic diagnosis in strategic documents of Polish regions. Optimum Economic Studies. 2013. Vol. 4(64). P. 47-60.

27. Kowalczewski W., Nazarko J. 2006 Przegląd stosowanych instrumentów zarządzania, [w:] Instrumenty zarządzania współczesnym przedsiębiorstwem, W. Kowalczewski, J. Nazarko (red.), Warszawa.

28. Bryl R., Sztando A. 2009 Teoretyczne i praktyczne aspekty planowania strategicznego w skali regionalnej i lokalnej, [w:] Planowanie kompetencji kadr w regionie istotą rozwoju Dolnego Śląska, M. Klamut (red.), Wrocław, p. 73.

29. Uwarunkowania rozwoju nanotechnologii w województwie podlaskim: wyniki analiz STEEPVL i SWOT 2010, J. Nazarko, Z. Kędzior (red.), Białystok, s. 67.

30. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика : Монографічний навчальний посібник / С. Давиденко, О. Єгорова, В.

Приходько, П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Добровольська та ін. – Ужгород: РІК-У, 2017. – 388 с.

31. Щомісячні обсяги товарної структури зовнішньої торгівлі. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/str_eit/arh_s_eit_u.htm.

32. Товарна структура зовнішньої торгівлі у січні-липні 2022 року. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/zd/tsztt/arh_tsztt2022_u.html.

33. Товарна структура зовнішньої торгівлі у січні-липні 2023 року. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tsztt/arh_tsztt2023_u.html.

34. Ус І., Гавриленко Н. Вплив війни на зовнішню торгівлю України (за підсумками першого півріччя 2022 р.). URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vplyv-viyny-na-zovnishnyu-torhivlyu-ukrayiny-za-pidsumkamy>.

35. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

36. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html.

37. Новікова Л.Ф., Новікова К.І. Зовнішньоекономічна безпека України в умовах глобалізації. URL: [http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64vamsue_2011_2\(46\)_9.pdf](http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64vamsue_2011_2(46)_9.pdf).

38. Чернова О.В., Попко В.М. Комплексна оцінка сучасного стану зовнішньоекономічної безпеки України. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 9. С. 133-138.

39. Номінальний ВВП України з 2002 по 2022 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.

40. Товарна структура зовнішньої торгівлі України у 2012-2022 рр. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/zd/tsztt/arh_tsztt2022_u.html.

41. Експортна стратегія України. Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі України на період 2017 – 2021 роки. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=fc52064e-dd46-4642-91f4-ad826151aaba&tag=InformatsiiniMaterialiEksportnaStrategiiaUkraini>.

42. Стоян О.Ю. Стратегічне планування зовнішньоекономічної діяльності України: стан, проблеми, вибір програми дій. Інвестиції: практика та досвід. 2017. №24. С. 22-27.

43. Кримчак Л. Трансформація ризиків та загроз економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання. Development service industry management. 2023. № 1. С. 56-60. URL: [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1\(6\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-1(6)).

44. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. Офіційний сайт Представництва України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes>.

45. Європейська мережа підприємств (EEN). Офіційний сайт Торгово-промислової палати України. URL: <https://uccr.org.ua/international-projects/ievropieis-ka-mieriezha-pidpriemstv-european-enterprise-network-een>.

46. COSME 2014-2020 Programme for the Competitiveness of Enterprises and SMEs 2019 Monitoring Report. URL: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvirkkkr58fyw_j9vvik7m1c3gyxp/vlx6gj6rjg_zq.

47. EU Support for SME Innovation: The SME Instrument. URL: https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/ap19_06/ap_sme_en.pdf.

48. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами з країнами ЄС. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/ztt_ES/ztt_es_u/arh_ztt_es_2021_u.html.

49. Vazhenova O., Bochi A., Povoroznyk V. The impact of the EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area on the Ukrainian industrial sector. Democracy House. 2019. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/15250.pdf>.

50. Бабець І. Напрями зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів України. Регіональна економіка. 2023. №2(108). С. 50-59.

51. Бабець І. Зовнішньоторговельна безпека регіонів України: внутрішні та зовнішні загрози в умовах воєнного стану. Регіональна економіка. 2022. №2(104). С. 101-110.

52. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>.

53. Яковенко В. С., Борщинська Т. Ю. Формулювання загроз та оцінювання рівня зовнішньоекономічної безпеки України. Бізнес Інформ. 2018. №12. С. 71-77.

54. The DCFTA Facilities for SMEs. URL: [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-15-5013_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5013_en.htm).

55. Trade in Value Added (TiVA) Principal Indicators: 2022 preliminary version. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA_2022_C1.

56. Українське зерно розбрату: чому Польща, Словаччина й Угорщина знову вдалися до ембарго. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/ukrainske-zerno-rozbratu>.

57. Ламбрехт Л., Шепелева А. Три країни ЄС ввели свою заборону на імпорт зерна з України. URL: <https://www.dw.com/uk/tri-kraini-es-vveli-nacionalnu-zaboronu-na-import-zerna-z-ukraini/a-66830580>.